

ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ
(Београд)

ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА БАТАТИ / БОТАТИ / БУТАТИ „УДАРАТИ И СЛ.“ — ДЕРИВАЦИЈА, СЕМАНТИКА, ЕТИМОЛОГИЈА

У раду се, у сврху боље етимолошко-лексикографске обраде лексичке породице глагола *баџаџи/боџаџи/буџаџи* „ударати и сл.“ досад доступан инвентар облика и значења подвргава фонетској, делимичној творбеној и исцрпној семантичкој анализи и класификацији — укључујући и компаративни словенски план где год је то могуће — а узорност спроведене анализе на крају се илуструје разматрањем хомонимних парова основних потвербала са сва три коренска вокализма.

Кључне речи: српски језик, етимологија, семантика, деривација, лексичка породица.

0. Разлике међу етимолошким речницима, као и њихова несавршеност и хронична недостатности,¹ биле су тема многих разматарања.² Међутим, то је проблем који, сам по себи, нема смисла даље осветљавати нити анализирати. Он се једино отклања активним мењањем постојећег стања — дакле писањем нових речника, бољих него што су они које смо наследили. На разним странама словенског света такви подухвати увелико су у току — московски и краковски прасловенски речник (ЭССЯ и SP) баве се превазилажењем речника Миклошића и Бернекера, колектив БЕР-а Младеновљевог бугарског етимолошког речника. Још један такав посао одвија се у Београду где је почео да излази *Етимолошки речник српског језика* (у даљем тексту ЕРСЈ), који је стручно осавремењени и новом грађом допуње-

¹ Та чињеница је данас замагљена постојањем бројних речника, како појединих словенских језика тако и општесловенских тј. прасловенских, а њихове мањкавости се испољавају тек када се дубље заинтересујемо за поједину реч, често неку саввим обичну, из основног лексичког фонда.

² Од новијих наслова, и то код нас објављених, уп. нпр. НАМР 2004. За пример фактичке нерешености етимологије досад вишекратно и различито тумачене речи, уп. случај глагола *жџмаџи* „јести, ждерати“ у Влајић-Поповић 2000.

ни наследник Скоковог речника, али ограничен на штокавски дијалекат.³

0.1. Овај рад настаје из потребе да се формално и семантички прилично нејасни и замршени односи међу породицама с.-х. глагола *баџаџи*, *боџаџи* и *буџаџи* сагледају што целовитије, анализирају према максимално сличним принципима, те тако у крајњој линији употребе за лексикографску обраду у ЕРСЈ, у складу са лексемном организацијом одреднице која је усвојена као једно од начела тог речника (в. Увод у ОС, стр. xi-xii). Нека решења до којих се овде буде дошло моћи ће да се примене не само за конкретно тумачење појединих речи (или њихових лексичко-семантичких породица), већ и као узор за будуће етимологисање аналогних скупова сродних и/ли сличних лексема.

1.0. Полазиште и тежиште овог разматрања јесте српско-хрватска лексика на *баџ-*, *боџ-*, *буџ-* која се неизбежно мора сагледавати у ширем словенском контексту — отуд се узима у обзир и њихов третман у етимолошким речницима других језика, а потом се у дискусији, према прилици односно потреби, указује на паралеле у другим словенским језицима, првенствено јужнословенским (евентуално се позива и на прасловенску реконструкцију). Ако погледамо до чега су дошли етимолози који су се већ бавили неким речима из овог круга, у оквиру постојећих етимолошких речника (пре свега SKOK, затим BEZLAJ и БЕР, нарочито ЭССЯ и SP) или у појединим радовима (KURELAC 1871,⁴ AITZETMÜLLER 1954, ТОПОРОВ 1985⁵ итд.), уочићемо знатну неуједначеност тумачења упркос настојању да се не само сви вока-

³ Поред најновијих приказа прве свеске ЕРСЈ (SĘDZIK 2004, JANYŠKOVÁ 2006, KRÁLIK 2005, Пулић 2005), уп. и радове чланова ауторског колектива, нпр. Ивић 1997, увод у ОС, БЈЕЛЕТИЋ/ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ/ЛОМА 1997, БЈЕЛЕТИЋ/ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ 2003, ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ/ПЕТРОВИЋ 2004.

⁴ Овде треба указати на првог аутора чију је пажњу овај глагол привукао још пре појаве РЈА: Курелац у разматрању глагола *бахџаџи* узгред, као њему једнокорени, наводи и *баџаџи* „трупкати, тешко ходати итд.“, затим израз *баџаџи на ногу* „mit einem Fusse daherhinken“, *добаџаџи*, *набаџаџи*, *одбаџаџи*, *убаџаџи* (све на основу примера из Микаље, Белостенца, Дела Беле односно Држића и Ветранића), а онда и именице *баџавац* (*баџавица*) „aegre ambulans“ из Дела Беле и Стулића, да би на крају закључио да „u srbuljah ima i vlastito ime bosansko Герџија *Batalo*; kako u životu i u рѣсмах ima ljudj čto se zovu *Hramo*“. Иако се са оваквим тумачењем данас не можемо сложити, занимљиво је да је Курелац до њега дошао одбацивши претходно Копитарево извођење од итал. *battere*, као и евентуалну помисао на гр. βαδίζω односно лат. *vado* (KURELAC 1871:97).

⁵ Побујање алоглотског тумачења глагола *баџриџи* Топорову заправо није успело, пошто тај глагол вероватно ипак није домаћа реч — мада сви примери коришћени у аргументацији то јесу.

лизми, већ и сви глаголи заједно са именицама, прате и сагледавају скупа — и поред релативно опсежних захвата у упоредни словенски материјал, ти напори нису довели до коначни(ј)х решења.

1.1. Ово првенствено важи за Скока, који као да није ни имао свест о системности ове групе речи. Његов речник садржи четири одреднице на *баї-* (*баї*, *баїара*, *баїиїи* и *баїво*), али из њих је тешко схватити не само формални след и семантичке правце развоја лексичко-семантичких породица већ и њихово крајње порекло (SKOK 1:120–123).

1.1.1. У првој, именској одредници *баї* „маљ, тучак; буздован“ (ibid. 120–121) која садржи богату деривацију, поставља се — нажалост и оставља — дилема да ли је с.-х. *баї* од псл. **bъtъ* или **batъ*, а глаголи *баїаїи*, *баїињаїи* итд. тумаче се као деноминали, чак и без помена обрнуте могућности.⁶

1.1.2. У одредници *баїара* „кош од прућа, слепак, бацањ“ (ibid. 122) уопште нема решења (само се помиње Даничићево помишљање на неки мађарски етимон).

1.1.3. У одредници *баїиїи* „понављати једно исто; трзати се (о пушци); борити се“ (ibid.) уз овај глагол вероватно пореклом од итал. *battere* има и других алоглотских речи, чак понека којој ту и није место.

1.1.4. И најзад, *баїво* „стабљика, струк каквог биља“ (ibid. 123) квалификује се као домаћа реч, али се Даничићевом извођењу од *баї* (тако у RJA s.v.) претпоставља Миклошићево тумачење од корена **by-* (који је у *биље*, *фџтов* итд. — отуд и у савременим речницима извођење ове именице од псл. **byti* у смислу „расти, бујати“), које би се данас вероватно могло преиспитати.⁷

1.2. Одреднице *бої*¹ „час, ударац, мах“ и *бої*⁻² (ibid. 193–194) садрже већину релевантних потврда, али неадекватно распоређених: у првој, именској и алоглотској, нашао се глагол *боїаїи* као претпостављени деноминал италијанизма, док је у другој, поводом основе *бої-* (која је и у руском *ботѣть* „дебљати“) изнета тврдња да тај глагол код нас долази само са префиксима, уз закључак да је „основа

⁶ Како је сматрао нпр. МАСНЕК 48 (односно у првом издању на стр. 26), што је касније прихваћено у оба новија прасловенска речника (уп. SP 1:196, ЭССЯ 1:167).

⁷ Управо Миклошићева етимологија коси се са Скоковим припајањем овој породици и облика *баїџрац*, *баїџрица* „малено мушко/женско чељаде, које је само у висини заостало“ и глагола *збаїџриїи* „остати мален“ (Брусје на Хвару), док га Даничићева допушта (нпр. преко семантичког модела типа „клип“ : „клипан, клипета“), односно на вербалном нивоу *збиїџак* „једар човек“, *збџак* „омањи а снажан човек“ < *збиїи*, *набиїи* < *биїи* „ударати“ (за убикацију и још примера в. Влалџ-Поповић 2002:57–58).

боӣ- / *буӣ-* такође ономатопејског подријетла раширена у романским и германским језицима и у мађарском“.

1.3. Одредница *буӣ* „стегно, бедро“ (ibid. 245) садржи примере одговарајућих балканских турцизама, али и деминутив *буӣица* „макова глава“, без коментара.

1.3.1. Одредница *буӣорица* „мало бреме (дрва)“ садржи и облик *буӣура* од кога насловни деминутив потиче, а оба се тумаче као мађаризми уз напомену да ту не припада *буӣурница* „затвор“ која се квалификује као позајмљеница из румунског, док се за косовско *буӣур* / *буӣор* „ђаво, беда, андрак, нека болест“ не нуди објашњење.

1.4.1. Проблем етимологисања ових речи у Скоковом речнику не лежи у чињеници да се толико много речи нашло у свега 8 одредница⁸ — с обзиром на његов гнездовни поступак, то је нормално — већ у недостацима који се тичу суштине етимолошког објашњења. Не само да неке речи које Скок проглашава позајмљеницама то заправо нису (нпр. *буӣ*, *боӣ*¹), већ је у више наврата затамњен или чак побркан хијерархијски однос међу облицима (нпр. *баӣ* се тумачи као примарна именица — уз дилему о боји коренског вокала — иако је већ на основу постојеће грађе било јасно да мора бити обрнуто, да је именица поствербал⁹). Тиме је не само створена погрешна слика о односу конкретног лексичког пара, већ је, због „нереда“ у оквиру те, иначе највеће лексичке потпородице, сасвим изостала и хоризонтална филијација облика који припадају истим врстама речи у оквиру шире групе генетски и семантички сродних тј. сличних лексичких породица. Другим речима, сродни глаголи не налазе своје пандане, готово истоветне именице се раздвајају и међусобно губе, систематско везивање појединих значења за одређене творбене типове се не види итд.

2.1. Слично Скоку, ни БЕР ове речи не третира као део већег система него појединачно (в. БЕР 1:69–70, 92–93, 105).

2.2. Међутим, Безлај постојано одржава везу између сва четири вокализма одражена у именицама *bat*, *bet*, *bot*, *but* „млат, мотка“, при чему је самосталну одредницу код њега добио једино глагол *butati*, док се *batati* и *botati* налазе под именичким одредницама (в. BEZLAJ 1:13, 18, 35, 55).

⁸ Увид у прасловенске речнике показује да у краковском има 10 одредница које садрже примере из с.-х. језика из сфере овде разматраних лексичко-семантичких породица (уп. SP 1:194–196, 341–342, 454–455, 466), док их у московском има чак 21 (уп. ЭССЯ 1:164–168, 2:224–226, 3:101–103, 21:216).

⁹ То је иначе приметио још МАСНЕК 48, чије прво издање из 1957. Скок није могао видети, али су га његови редактори свакао имали пошто је уврштен у списак литературе и неретко цитиран.

2.3. Аутори ЭССЯ, истина, доследно тумаче именице као пост-вербале, међутим у тумачењу самих глагола, односно њихових коренских вокала, показују неконзистентност. Прво се под **batati* износи да је то стара глаголско-именска основа чија ономатопејска природа није препрека успостављању генетских веза на ИЕ плану (нпр. са лат. *battuere*), са чиме се свакако треба сложити. Затим се истиче да „специфичност речи не дозвољава да се њен вокализам једнозначно окарактерише (итеративна дужина?)“, те се на крају поставља питање колико је, пошто се у сличним облицима срећу разлике у вокализму, оправдано овде препознавати апофонију у правом смислу (те се на крају позива на Бернекерово извођење од ИЕ **bheuā-t-*, **bhāu-t-*, **bhūā-t-*) (ЭССЯ 1:164–165). Ово је добар правац размишљања, али се тврдња, изнета нешто касније под **botati* (ibid. 2:224), да је вокализам *-o-* „у сваком случају секундаран у односу на друге сродне облике“ суштински коси са претходном претпоставком да вокализам *-a-* може бити резултат итеративног дужења (што би имплицирало да је **batati* < **botati*, као нпр. **matati* < **motati*). Овакво тумачење је потенцијално проблематично пошто би успостављање бинарне везе између вокализама *-a-* и *-o-* истовремено искључивало из даљег разматрања вокализам *-u-* који је врло важан јер не само да постоји у појединим словенским језицима, већ се помоћу његових континуанти успостављају многе формалне и семантичке паралеле, и то унакрст, међу свим словенским језицима (за више примера, в. § 4.1., § 4.1.7.1.–4.1.7.4., § 5.1.–5.3.).

2.4. Вероватно најближе истини стоји SP где се глаголи са сва три вокализма третирају као ономатопејски, при чему се код сваког од њих упућује на друга два — мада без упуштања у детаље. Али чак и SP, који систематичност показује и тиме што се именичке одреднице издвајају из глаголских (са изричитом оценом да се ради о деноминалима), принцип нарушава тако што у њему глагол **butati* нема свој поствербал **butъ*. Наиме, чак и ако се изузму балканскословенски соматоними (за које ћемо овде показати да итекако могу бити домаћег порекла, мада су досад безрезервно сматрани турцизмима, в. § 6.3. — § 6.3.1.2.), још увек остаје довољно руских и украјинских ботаничких термина који оправдавају реконструкцију псл. **butъ* (како се види из одговарајуће одреднице у ЭССЯ 3:103). Међутим, у SP се реконструише само фемининум **buta* и то не самостално, већ под **butěti* / **butvěti*, док се касније посебно налази само именска одредница **bъtъ* m. / **bъty*, *-ъve* f. „*lodyga*, паџ“ чије лаконско објашњење „највероватније од **byti* у основном значењу 'расти, дозревати' са развојем значења као у **bylъ* 'биљка, трава'“ заправо не доприноси системском решавању проблема. Ово тумачење

чење, у основи још Миклошићево, већ више од једног столећа није доведено у питање нити преиспитано (а можда би требало да буде — међутим то је тема за себе). За SP несвојствено неодређено тумачење „од **byti*“ могло би се формално прецизирати полазећи од ИЕ глаголског придева **bhūtó-* (> псл. **bъtъ* и **butъ*) изведеног од глагола **bhū(H₂)-* (> псл. **byti*, **buti*), али тиме се не покрива семантичка страна ни псл. **bъtъ* ни **butъ*, односно њихових континуанти, чија значења сводива на „ударати“ тешко да могу потицати од метафоре „(задебљала) биљка“, а нарочито не од бројних деривата тих основних облика. Са друге стране, све те именице стоје у директној семантичкој корелацији са псл. глаголом **butati* „ударати, гурати, трпати“ тј. са његовим континуантама у савременим словенским језицима.

3.0. До релативно коначног пописа с.-х. лексема на *бай̑-*, *бо̑й̑-* и *бу̑й̑-* доћи ће се тек када све оне буду обрађене у ЕРСЈ. На основу постојеће грађе тј. реално посведочених с.-х. облика на *бай̑-*, *бо̑й̑-* и *бу̑й̑-* до којих смо дошли у припреми 2. свеске ЕРСЈ, као предуслов не само за њихово подробно и свеобухватно тумачење већ и за формирање основних творбено-семантичких низова, показује се дефинисање порекла три коренска вокализма.

3.1. Овај фонетски проблем подразумева реконструкцију прасловенских предложака тих вокализама — што није једноставно. Из перспективе српског (односно српско-хрватског) језика, постоји неизвесност око тога да ли је савремено *-a-* од псл. *-a-* или од псл. *-ъ-* (око овог се двоумио још СКОК 1:121 s.v. *bāt*).¹⁰ У принципу се одговори на оваква питања добијају компаративном анализом на словенском плану, али у овом случају то није ефикасно, јер аналогна дилема (савремено *-o-* < псл. *-o-* или < псл. *-ъ-*) постоји нпр. и у руском језику (који је драгоцен за поређење јер за њега располажемо богатом грађом). Стога се и суочавамо са недоумицом око тога шта се од руских потврда на *-o-* уопште може користити као упоредни материјал за српске речи са вокализмом *-o-*, а шта за оне са вокализмом *-a-*.¹¹ За даљу фонетску анализу в. § 4.1.2.

3.2. Осим тога, треба размотрити и творбени аспект, утврдити базичну хијерархију у деривацији (в. § 4.1.1.), што у досадашњој литератури (в. претходне параграфе) није било решено, а затим утвр-

¹⁰ Из ове нејасноће проистичу и други проблеми у компаративном сагледавању појединих облика односно откривању њихових пандана у другим словенским језицима, као и у дефинисању деривационих низова.

¹¹ По свему судећи, само оне где постоји и потпуно семантичко поклапање које прати *o* : *o*. С друге стране, често се рус. *-o-* налази на месту с.-х. *-a-*, што значи да се оба правилно свде на псл. *-ъ-*.

дити и даље карике деривационих низова, нпр. инвентар и функционисање суфикса који се срећу са свим — или само неким — вокализмима (в. § 4.1., такође § 4.1.7.1.–4.1.7.4.).

3.3. Овај вишеслојни проблем, како се досад показало, не може се до краја разјаснити ни формалном анализом — стога ћемо у овом раду акценат разматрања ставити на семантику. При том ћемо грађу српског језика сортирати по значењима, а задржавајући тежиште на српско-хрватском материјалу упућивати на случајеве семантичких пандана у осталим словенским језицима (в. § 5.1. — § 5.2.5.1.), не улазећи у све детаље формалне подударности — другим речима, третирали све вокализме као једнаке, односно равноправне у потенцијалној творби тј. узајамно конвертибилне.

4.0. Али чак и без коначног инвентара лексема, као полазиште и илустрација — оперативности ради — може послужити један узорак српске лексике чија фонетика дозвољава да јој се порекло проследи до псл. основа **bat-*, **bot-*, **but-* и **bъt-*.

4.1. Формалном анализом тог узорака долазимо до једног ограниченог репертоара облика са наставцима, суфиксима или проширењима која се понављају тј. иду на све основе (засад остављамо по страни њихова значења која ће касније бити подробније изложена и анализирана, в. § 5.1. — § 5.3.). То су:

— глаголски облици на *-ati* / *-iti* (укључујући оне са експресивним проширењима);

— именице на *-ъ* т. или на *-у*, *-ъve* f., ређе на *-a* f.;

— именице са деминутивним суфиксима *-ъкъ*, *-акъ*¹²;

— именице са аугментативним суфиксом *-ina*¹³

— именице са немотивисаним суфиксом *-аръ*, *-оръ*, *-уръ*, *-уръ*¹⁴ и

сл.

¹² У случајевима неких основа то могу бити и суфикси *-икъ* т. или *-ика*, *-ика* f.

¹³ Да функција овог суфикса не мора бити искључиво аугментативна, јасно је не само на основу јсл. апстрактних значења (с.-х. *баїина*, pl. „ударци“, слн. *batina* „id.“), већ и чеш. дијал. *batina* „тачан ударац“ (уп. ЭССЯ 1:165, без одређивања према суфиксу и основи *bat-* која је претходно s.v. **batati* окарактерисана као глаголско-именска), које као помет асти поткрепљује могућност вероватноће да је у питању вербални суфикс. Иначе, на месту (у оквирима овог система) јсл. **batina* у источно- и западнословенским језицима обично се срећу континуанте псл. **batogъ* (в. руску и украјинску табелу, § 4.1.7.3 и 4.1.7.4.) које су на југу слабо очуване (као с.-х. заст. *баїог* „мотка; сушена риба“, и као рум. славизам *batoc* „id.“ који сведочи о некадашњем ширем ареалу те речи).

¹⁴ Поводом овог словенског суфикса без ИЕ паралела (који иде првенствено на именичке и придевске основе, ређе на коренске, а служи експресивизацији, пејора-

<i>баџаџи</i> 'ударати; трупкати, тешко ходати; бућкати; *брбљати; (?)умрети'	<i>боџаџи</i> 'ударати; стискати, гњечити'	<i>буџаџи</i> (im)pf. 'лупити, треснути; гурати, трпати, завлачити'
<i>баџиџи</i> 'ударати; борити се; трзати се (о пушци)'	∅	<i>буџиџи</i> 'бућкати масло'
<i>баџ</i> ¹ 'ударац', 'млат; буцало', 'батак' <i>баџ</i> ² 'дебела грана; струк биљке'	∅	<i>буџ</i> ¹ 'стегно; лист ноге' <i>буџ</i> ² 'бусен; *стабљика, прорашљика'
<i>баџа</i> 'бућкалица'; 'мишоловка'	<i>боџа</i> 'батина; дечја игра, ударац у тој игри; грудва; дршка штапа'	<i>буџа</i> 'гука, израслина, кврга; чвор на дрвету'; <i>буџица</i> 'плод чауре мака'
<i>баџва</i> 'стабљика, структур биљке'	<i>боџва</i> 'бодва, остве'	∅
<i>баџак</i> 'мочуга', 'голеница у птица, бут у жабе, нога у човека'	∅	<i>буџак</i> 'батак' <i>буџка</i> 'батак; свињски или овчији бут'
<i>баџина</i> 'мочуга; кантарско јаје'	∅	<i>буџина</i> 'бедро (обично људско)'
<i>баџар(а)</i> 'корпа од прућа'	∅	<i>буџор</i> 'ђаво, беда, андрак; нека болест'
<i>баџур</i> 'клип, кочањ' <i>баџура</i> 'главица на штапу'	<i>боџур</i> 'дебљи крај мотке или гране; клип рогоза, рогоз; корен дрвета; пањ', 'крај дрвета што вири из плота'; 'намћор, угурсуз'	<i>буџура</i> 'свежањ; товар' <i>буџурка</i> 'стабљика кукуруза, дувана; бик у црног лука'

тивизацији или моцији), треба имати у виду да сви облици на *-уръ* имају поред себе варијанте са сродним суфиксима са основним *-r-* (нпр. *-уръ/-уръ* као и у случају *-итъ/-утъ*, али и *-аръ* итд., cf. SŁAWSKI 1975:26).

4.1.1. Шта сугерише ова табела? Пре свега, да у анализирању ових лексичких породица не треба баратати са основама (као нпр. SKOK, BEZLAJ, ЭССЯ s.vv.), већ полазити од глагола као примарних облика у творби, дакле од с.-х. континуанти псл. глагола **batati*, **botati* (**botēti*), **butati* (**butiti*) и ***bъtati*. Даље је битна и чињеница да се и за остале словенске језике може извести исти закључак (в. § 4.1.7.1. — § 4.1.7.4.). У прилог томе говоре, као минимална пратња ових облика, њихови поствербали **botъ*, **batъ*, **butъ*, **bъtъ* (такође са континуантама и у другим слов. језицима) који по правилу имају и женске пандане (на *-a* и на *-y*, *-ъve*, који затим и сами прелазе у *-a* деклинацију, показујући завршетак *-va*), како у српском тако и у осталим слов. језицима. За сложеније изведенице, потенцијално очекивани су чак и они облици који нису реално посведочени са свим вокализмима. Осим стандардних деминутива и аугментатива, као врло продуктивна показала се, у принципу немотивисана, суфиксација са коренским *-r-* (можда чак у више варијанти, **-arъ/-orъ/-yrъ* поред **-arъ/-orъ/-yrъ*) и без посебне предилекције за одређене коренске вокализме основе, тако да облици са неким од ових суфикса чине класу вероватно најбројних деривата, и вербалних и номиналних, како у српском тако и у другим језицима (уп. § 4.1.7.1. — § 4.1.7.4, укључујући примере у фуснотама, а за више примера и детаљнију анализу односно дискусију о номиналној или вербалној природи ових суфикса, в. ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ 2006).

4.1.2. Затим, ако се табела посматра интегрално, јасно је да сме на *баї-* / *бої-* / *буї-* не може у с.-х. одражавати један нормалан апофонски низ: облици са *-a-* могу бити, формално, од псл. *-ъ-* (као нулског превоја од **but-*), или од псл. *-a-* (као превоја дужења од псл. *-o-*), док се облици са *-o-* нормално могу везати само за оне са *-a-*; дакле, под претпоставком да су речи домаћег, словенског порекла, оне би се сводиле на два прасловенска корена, **bot-/bat-* и **bъt-/bût-*, а паралелизам њихових облика и значења објашњавао би се заједничким ономатопејским карактером. Постоји, међутим, могућност да се таква варијантност на прасловенском плану сведе на дубљој, праиндоевропској равни, на један једини корен — у крајњој линији ономатопејског порекла — са такозваним Samprasāgaṇa-аблаутом: **CuVC-/CuC-*. Како се, пак, *v* иза *b* регуларно губи још у прасловенско доба (**obvitel'ъ* > **obitel'ъ*, **obvolkъ* > **obolkъ* итд.), рефлекс од **buāt¹⁵* и **bût-* > *bot-*, *bъt-* етимолошки би се раздвојили у језичкој свести старих Словена,

¹⁵ Вокализам *-a-* према лат. *battuere*.

тако што би овај други ушао у апофонски низ *и*-дифтонга и развио своју пуну базу **ou > u: *but-*, док би се од онога првог итеративним дужењем *ǫ (< ǣ) > a* добила варијанта **bat-*. Са друге стране, претпоставка да је у основи исти корен са нерегуларним вокалским алтернацијама одбрањива је и на знатно плићој хронолошкој равни; аналогија са с.-х. дијалекатским рефлексима сличног гласовног склопа у фитонимској основи *bъz- > баз-, боз-, буз-* поред регуларног (б)з- указује да би и боја сварабахтичког вокала насталог након испадања слабог полугласника у нулској, односно редукованој бази корена **bъt- / *bьt-* била подложна сличном варирању, тј. поред нормалне с.-х. замене *бай̆-* могло би се рачунати и са *бой̆-* и *бўй̆-*, свакако под утицајем претходног лабијала. До сличних колебања долазило је свакако у сличној ситуацији и у другим словенским језицима. Тиме се делом објашњава тешкоћа фонетске реконструкције речи са гласовним склопом **bVt-* на коју се више пута указује у московском прасловенском речнику.

4.1.3. Парцијално посматрано, висок степен формалне (касније ћемо видети и немале семантичке) подударности колона са коренским вокализмима *-a-* и *-y-* наводи на закључак о њиховом сродству, односно пореклу од регуларног преглашеног пара псл. *-ъ- : -и-*. Истовремено пада у очи да колона са коренским вокализмом *-o-* садржи знатно мањи број облика (самим тим и значења).

4.1.3.1. Појава вокализма *-o-* може бити како изворно прасловенска, тако и накнадна, аналошка појава из периода самосталног развоја с.-х. језика. Чак и ако се рачуна да су облици на *-o-* првобитни, опет постоје две могућности тумачења.

4.1.3.2. Није искључено да је то стара, регуларна и не превише продуктивна основа, која је дужењем коренског вокала развила и парадигму са вокализмом *-a-*, која се после накнадно, у оквиру српског језика, наслонила на већ постојећи низ пореклом од псл. *-ъ-* и при том се њим преклопила и стопила. Дакле, *бой̆ӑй̆и* би дужењем вокала дало *бай̆ӑй̆и* (као *мо̆й̆ӑй̆и > май̆ӑй̆и*).¹⁶ Слични процеси могли су се одиграти и у другим словенским језицима, и то независно, дајући у крајњој инстанци исти или сличан резултат — већ смо поменули, нпр. у руском језику, двојну могућност порекла вокализма *-o-*, док чак и рус. дијал. *-a-* може бити како изворно прасловенско тако и локални резултат акања претходног *-o-* (< псл. *-ъ-*) у ненаглашеном слогу.

¹⁶ То би онда био редак, али не и немогућ, случај да је секундарно развијена основа знатно продуктивнија од примарне.

4.1.3.3. Тако као једино неспоран преостаје вокализам *-и-*, међутим ни у једном словенском језику не може се регуларно тумачити читава парадигма три вокализма полазећи само од псл. *-и-*. Он може бити једино извор преглашеног *-ѝ-* (које се недвосмислено рефлектује у слн. *-e-*, а такође у с.-х. *-a-*, рус. *-o-*), при чему остаје проблем да досад ни у једном словенском етимолошком речнику није реконструисан глагол ***bъtati* (нити ***bъtiti* / ***bъtěti*), иако с.-х. *баїаїи* и рус. *бóтатъ* дају основа за то. Узрок томе вероватно лежи у чињеници да се на тај начин нарушава доследност у праћењу континуанти псл. **batati* и **botati*. С друге стране, неисправно би било тумачити именице као поствербале (како то чине SP и ЭССЯ), а онда само за једну именицу немаи вербални предлог, већ је изузимати из система и тумачити **bъtъ < *byti* „esse; crescere“ — што није логично ни доследно.

4.1.4. Стога нашу конструкцију базирамо на другој могућности, наговештеној још у SP, која би подразумевала једну фонетску неправилност својствену ономатопеји односно проистеклу из ње. Низ од три (односно на псл. нивоу можда и четири) вокализма није првобитан нити регуларан, већ је резултат сумирања бинарних односа више преглашених парова који се у по једном члану подударају, а у неким случајевима се на то надовезују и други видови нерегуларних али закономерних алтернација¹⁷ које су у различитим језицима у различитој мери комбиноване са правилно преглашеним основама, и све то под утицајем различитих експресивних импулса. Више о изворно ономатопејским глаголим који се накнадно нормализују и формално регуларизују, в. ВАРБОТ 1988.

4.1.5. Несумњиво експресивна јесте смена *-о-* : *-и-* која постоји не само у с.-х. *боїур* : *буїур* и буг. *бòтур* : *бўтур*, већ и у неким другим слов. језицима,¹⁸ а такође и ван словенских језика.¹⁹ Она се вероватно примарно развија код глагола, чија је семантика иманентно ономатопејска, а затим се аналогично преноси и на остатак његових деривата. То би објашњавало релативну малобројност облика на *-о-* у српском језику (да не улазимо даље у анализу у другим слов. језицима). Са друге стране, руски језик неретко познаје чак тројне облике за

¹⁷ Тако рецимо поводом дублета пољ. *butwieć* / *botwieć* Франтишек Славски, иако велики заговорник формалне строгости, закључује: „Zapewne już dawna oboczność *bot-* / *but-* со, choć nieregularna i rzadka, w tego rodzaju ekspresywnych wyrazach nie dziwi.“ (SŁAWSKI 1:52).

¹⁸ Њен општесловенски (не нужно и прасловенски) карактер коментарише се нпр. у SP 1:342, за пољ. *bot-* : *but-*, в. претходну напомену.

¹⁹ Поред често помињаних итал. *bottare* : *buttare*, в. и Скоков сумарни закључак у § 1.2.

једну исту реч, не само код несумњиво ономатопејских глагола као *batáť* : *botáť* : *butáť* (СРНГ 3:309) или *batóрить* „разговарати, беседити“ : *боторить* „id.“ : *бѹторить* „дупетати, лагати, вређати, бунцати“ (СРНГ 2:146, 3:138, 3:313), већ и за тако конкретну реалију као што је нпр. *batán* / *batún*, *botún*, *butún* „разне врсте дивљег лука“ (СРНГ 2:141, 147: 3:138, 3:315) итд., као и формално нерегуларне парове нпр. *batíть* : *ботвіть* „лагати“ (СРНГ 2:143, 3:135) или *бутуги* рл. „две врховима везане мотке које се набацују преко стога сена“ (СРНГ 3:314) : *batóg* „мотка, палица“, рус. *ботáлы* „мотка на ткачком разбоју“: *бѹталы* „део ткачког разбоја у који се ставља брдо“ (СРНГ 3:130, 309) итд., који се могу тумачити само аналогично на коју је утицала ономатопеја.

4.1.5.1. Поуздан суд о старини ове појаве тешко је донети, али може се рачунати са тим да је до првих преплитања и мешања основа тј. коренског вокализма долазило још у прасловенско доба (како је наговештено и у SP), што је закључак на који наводи словеначки именички низ *bat*, *bot*, *but*, *bet* све у значењу „млат, чекић и сл.“ < псл. **batъ*, **botъ*, **butъ*, **bъtъ*. Иако словеначки данас нема комплетан одговарајући глаголски низ, већ само *batati*, *botati* и *butati* „ударати“²⁰ — то што „недостаје“ облик **betati* не искључује могућност да је он некада постојао, као континуанта псл. **bъtati*, уп. још и с.-х. *байтайи*, рус. *ботать* да би временом нестао (као сувишан, или се утопио у *batati*).

4.1.6. Са друге стране, не треба занемарити ни могућност да се савремене реализације различитих вокализама заправо случајно пројектују на прасловенску раван тако да сви појединачно у збиру омогућавају реконструкцију сва четири вокализма, иако они нису нужно морали изворно постојати као такви, као производне основе. У прилог томе говориле би неке семантички, чак и фонетски, проблематичне псл. реконструкције које као да не одражавају јасан предлогак конкретних речи данас посведочених у два или три словенска језика из различитих група, већ скуп облика који показују или фонетску или семантичку правилност, али ретко обе, прописно укомпоноване (в. нпр. s.vv. **bъtarъ*/**bъturъ*/**bъtyrъ* или **bъtъ* II, у ЭССЯ 3:140, 141). Базични семантички потенцијал, који је био синкретички разноврстан (в. § 5.1.1. — § 5.1.6.), у различитим словенским језицима се реализовао у мање-више сличном формалном репертоару (в. табеле за остале

²⁰ Они се при том различито тумаче: *batati* s.v. *bat* као „Нејасно“; *butati* као једини у сопственој одредници, разматра се (без коначног решења) у ИЕ али не и у словенском контексту, док је *botati* s.v. *bot* „Gotovo prevoj k *bat*, *bet*, *but* iz ide. **bheu-* 'ra-sti'“ (BEZLAJ 1:13, 35, 55).

језике, § 4.1.7.1. — § 4.1.7.2.), али не тако што би се одређена значења строго везивала за поједине облике. Та флукуација може бити важан доказ одсуства поуздане прасловенске старине већине савремених словенских речи (мимо основног фонда глагола и непосредних пост-вербала), иако се већина њих формално и формалистички гледано, лако пројектује на псл. раван. Међутим, граница негде мора постојати — да се не би ишло на универзалну пансемију појединих коренова са овим или оним проширењима, разумно је зауставити се на нивоу прасловенског језика, не губећи из вида условност те категорије и реалну могућност да се ту често уместо о прасловенској, заправо ради о општесловенској појави, без прајезичке старине, и посматрати једну групу од 2–3 вокализма као реалну целину, са мање или више правилном фонетиком, али са закономерним понашањем у творби и семантици. Докле год се пројављује та закономерност (а она је јасна већ латимичним увидом), то значи да се дотичне основе осећају као сродне, те их тако и треба третирати.

4.1.7. Како овде не можемо дати детаљни преглед свих облика и значења у свим словенским језицима, пре него што пређемо на исцрпан материјал српско-хрватског језика, где ће се само селективно указивати на неке словенске паралеле, излажемо табеле сличне оној за српски језик (в. § 4.1.) са основним облицима у по два јужно- и источнословенска језика²¹ — где се види да најближе српско-хрватској стоје бугарска и словеначка. При том су разлике чешће у интензитету потврђености (нпр. наспрам бројних и широко заступљених срп. изведеница од *баїаїи*, *баїи*на(-ица) и сл. стоје само буг. *бѣтам*, *бѣтанци*), него у присуству или одсуству појединих облика (као када слн. *butva* попуњава поље које је празно за друга два јсл. језика).

4.1.7.1. Табела облика и значења за БУГАРСКИ језик:

<i>бѣтам</i> 'играти бѣтанице'	<i>ботѣя</i> 'гњити' / <i>бутѣя</i> 'id.' ⇒ <i>буторак</i> 'гној'	<i>бѣтам</i> 'тући; притиска- ти'; (у) <i>бѣтвам</i> 'убућка- ти масло' ⇒ <i>бутило</i> 'каца' <i>бутоле</i> 'прести грубо, дебело; тронгати се'
-----------------------------------	---	---

²¹ У западнословенским језицима, осим понекад у чеш. или пољ. дијалектима (где се може рачунати са утицајем са истока), као и у случају неколико арханзама, речи из ове породице углавном нема, те се оне често квалификују као јужно- и источнословенски дијалектизми, в. нпр. s.v. **botъ*, **butati*, **bъtъ* SP 1:342, 454, 466 — ул. ипак континуанте глагола **bojēti* / **botvēti* у нарочитим значењима „надимати се; гњити“ или **batъ*, **batogъ* (ЭССЯ, SP s.vv.).

ø	<i>ботурјасвам</i> 'трпам којекако'	<i>буторјас(в)ам</i> 'тући, ударати'
<i>бът</i> 'гвоздена осовина воденичног точка; језичак на ваги'	ø	<i>бут</i> 1. 'месо од бута' 2. 'вуновлачарски млат'
ø	(?) <i>бџта</i> 'ведро за млеко'	ø
ø-	ø	ø
ø	ø	ø
<i>бътаница, бътанка</i> 'тојага'	ø	ø
ø	ø	<i>бџтор</i> 'дебео и лењ чо- век' <i>бџтора</i> 'кврга, чвор на дрвету' <i>бџтур</i> 'коњска стомачна болест
ø	<i>бџтур</i> 1. 'пањ, дебло' 2. 'бодљикава биљка <i>Xanthium spinosum</i> '	<i>бџтур</i> 'тојага; будала' <i>бџтурџак</i> 'бодљикаве биљке <i>Carduus, Xan- thium spinosum</i> '

4.1.7.2. Табела облика и значења за СЛОВЕНАЧКИ језик ²²

<i>batati</i> 'ударати, тући'	<i>botati</i> 'ударати, тући'	<i>butati</i> 'ударати, тући'
ø	<i>botiti se</i> 'надимати се' <i>botaveti</i> 'отицати (о рани)'	<i>butiti</i> 'ударати, тући'
<i>bat</i> 'стабло; маљ; шишарка, клип; кочањ' <i>bet</i> 'id.'	<i>bot</i> 'дрвени чекић'	<i>but</i> 'маљ'

²² Овде се облици са вокализмима *-a-* и *-e-* (< псл. *-a-* и *-ъ-*) наводе заједно, у истој колони, не само из техничких разлога, већ да би се потенцирала њихова поклапања тј. допуњавања у неким деловима творбене парадигме — као и прелаз слн. облика на *-e-* ка руским на *-o-*.

<i>batica</i> 'клип; кочањ; маљ; глава' <i>betisa, batica</i> 'id.'	<i>bota</i> 'ударац'	<i>buta, butec</i> 'глупак' <i>butica</i> 'маљ, киј; глава, главурда'
<i>batevse</i> 'стабло, биљка; ситница' <i>betivo, -evse</i> 'id.'	∅-	<i>butva</i> 'кијача, топуз'
<i>batak</i> 'id.' <i>batiči</i> 'Helleborus niger' <i>batica, batična</i> 'игла'	∅	<i>butec</i> 'глупан, звекан'
<i>batina</i> 'палица; ударац'	∅	∅-
∅-	∅	<i>butara, -ora</i> 'свежањ прућа, товар' <i>butara</i> 'неспретна же- на, девојка' <i>butarnik</i> 'велика корпа за леђа'

4.1.7.3. Табела облика и значења за РУСКИ језик

<i>батать</i> 'ударати'	<i>ботать/ботать</i> 'ударати по води буцалом; трупка- ти, тешко ходати; махати', 'лупета- ти, лагати; мрмља- ти' <i>ботаться</i> 'коме- шати се; брбљати' <i>боткать</i> 'претрпавати; ждерати'	<i>бутать</i> 'лупањем плашити рибу'
-------------------------	---	---

<i>ба́тить/ба́тѣть</i> 'ударати; лагати' <i>ба́торитъ</i> 'разговарати' <i>ба́туричься</i> 'инатити се' <i>ба́туритъ</i> 'носити нешто тешко'	<i>ø</i> <i>бо́твить</i> 'лупетати' <i>боторитъ</i> 'разговарати'	<i>бутитъ</i> 'ударати; одзвањати; превише трпати' ²³ 'мешати (воду)' <i>бу́торитъ</i> 'разговарати'; 'лагати, лупетати, врењати, бунцати' <i>бу́ѣритъ</i> 'мешати, мутити; претурати'
<i>бат</i> 'батина; тучак' <i>ба́тик</i> 'мотка са једним дебљим крајем; млат, било; бич'	<i>ø</i>	<i>бут</i> 'зелени лук; срчак', <i>бу́ѣшка</i> 'кочањ купуса; дршка печурке' <i>бу́ѣя</i> 'стабљика (нпр. лободе)' ²⁴
<i>ба́та</i> 'брбљање' <i>батарлѣга</i> 'кост задњих (доњих) удова, кост уопште'	<i>бота</i> 'батво кромпира'	<i>буто</i> 'голеница; кост уопште' <i>бу́ѣлка</i> 'голеница, стабло лободе, високо брдо' ²⁵
<i>ба́твина</i> 'мотка'	<i>бо́тва / ботва́</i> 'стабљика и лист зељастих биљака; цвекла, репа'	<i>ø</i>
<i>ба́тик</i> 'мочуга, кијак; бич'	<i>бото́к</i> 'стабљика цвекле'	<i>буто́к, буту́н</i> 'млади лук' (?) <i>бутуги</i> pl. 'две врховима везане мотке које се набацују преко сена'

²³ Ова или слична значења показују и неки други експресивнио инфигирани глаголи, нпр. рус. дијал. *бу́ткать* „превише сипати, трпати; превише копати, гребати; много јести, ждерати“ (СРНГ 3:310–311), *бу́тѣскаць* „гући, ударати; куцати“, *бу́тѣскаць* „бадати се“ (ibid. 317, 315), *бу́тѣлитъ* Перм „ударати“ (ibid. 316) итд.

²⁴ Слично и рус. дијал. *бу́ѣя* „стабљика сунцокрета“, *бу́ѣлина* Иркутск „стабло биљака“ (отуд деноминал (?) *бу́ѣлитъ* Перм „ударати“), *бу́ѣлка* Рјазан „стабло лободе, киселице“, *бу́ѣльник* Јарослав „биљка *Scabiosa Röm. и Shalt. L.*“, Рјазан „коров који расте на запуштеним, уздигнутим местима“ (СРНГ 3:316).

²⁵ Исту семантику нечег испупченог, уздигнутог (која може потицати од интензивума *бу́ѣвѣи* „надимати се“) показују и рус. дијал. *бу́та* „горњи тресетни слој земље у тундри“, *бу́ѣлѣк* „межурић“, као и буг. *бу́тора* „израштај на пању, буца, оток“, *бу́тора̀к* „гној“, *бу́ѣр* „коњска стомачна болест“ (БЕР 1:93).

<i>батáн</i> 'млади лук' <i>батанцы</i> 'велике ражене земичке'	<i>бóтанци</i> pl. 'ударци' (?) <i>бóтници</i> 'пирози од пшеничног брашна', <i>ботóнки</i> 'уштипци'	<i>бúтень</i> 'Chaerophyllum, врста корова'
<i>батáр</i> 'коров, травуљина', 'брбљивац' <i>батéр</i> 'биљка <i>Spiraea ulmaria</i> '	∅	∅
<i>баторчúна</i> 'мотка'	∅	<i>бутурлá</i> 'брбљивац, лажов'

4.1.7.4. Табела облика и значења за УКРАЈИНСКИ језик

<i>бат(ув)áти</i> 'сећи на крупно'	∅	[<i>бутóрити</i> 'правити нешто од дрвета']
∅	<i>ботíти</i> 'дебљати, гојити се'	<i>бутíти</i> 'охолити се; бујати; гњити' <i>бутúти</i> 'скакати (о деци)'
<i>бат</i> 'бич; палица' * <i>бат</i> 'конопац, поводац' (> пољ. <i>bat</i>)	∅	<i>бут</i> 'млад лук; репа; лиснато поврће'; <i>бутнiк</i> 'луперка, <i>Medicago sativa</i> '
∅	<i>бóти</i> pl. 'храстове даске за грађу'	∅
∅	<i>бóтва</i> ' <i>Beta vulgaris</i> '	∅
<i>бáтка</i> 'пруга на тканици'	∅	∅
[<i>батiг</i> 'бич; бркови биљака; разне (коровске) траве']	∅	<i>бúтень</i> 'Chaerophyllum, врста корова' <i>бúтинь</i> / <i>бутiнь</i> 'стабло огуљене коре; шума обележена за сечу'

<i>бату́ра</i> 'бич, корбач'	ø	<i>бу́тир</i> 'покућство; рибарска торба' <i>бу́тор</i> 'провијант; пртљаг'
------------------------------	---	--

5.1. У инвентар вербалних значења спадају следећа, основна и изведена, побројана и илустрована примерима у § 5.1.1. до § 5.1.6.²⁶ С обзиром на то да грађа која следи потиче из картотеке ЕРСЈ (чија је већина примера ексцеприрана из РСА и из стандардних дијалекатских речника објављених у *Српском дијалектолошком зборнику*), економичности ради они ће овде бити само убицирани — пошто је то битно за поимање ареала појединих облика или значења. Изоставља се прецизирање извора будући да ће сви примери бити детаљно идентификовани у одговарајућим одредницама ЕРСЈ. Слично се за словенске паралеле, претежно пореклом из стандардних етимолошких речника појединачних језика као и из два прасловенска, ЭССЯ и SP (али и неких дијалекатских као што је СРНГ, БД или SSN) извори не цитирају, док се локације наводе, уколико су познате.

5.1.1. „Ударати; гурати, трпати, пунити; бућкати“

ба́йаши, ба́йам impf. „лупати, ударати“ НП Вук, **байаши* „бућкати“ ⇒ *ба́йа* f. „бућкалица“ НП, Ускоци; *ба́йиши, -иш* (im)pf. „тући, ударати; ударити“ Никшић; *ба́йинаши* impf. „тући; кажњавати“ Војводина, *ба́йињаши* „тући“; |-| *ба́йаши* (im)pf. „ударити, ударати“ ЦГ, *ба́йаши се* „ударати се, тући се“ ЦГ; |-| *бу́йнуши, -нем* pf. „лупити, треснути“ Левач, *бу́йаши* impf. „гурати, потискивати“ Ниш, Јагодина, Лесковац, „трпати, завлачити“ *ibid.*, Крушевац, „пунити“ Пирот, Лесковац, „(са)крити (се)“ Ниш, Крушевац, Врање ⇒ *бу́йанија* f. „гужва, гурњава“ Пирот, *бу́йаница* „id.“ Лесковац; *бу́йурисаши, бу́йерисаши, -ишѐм* pf. „јакó лупити“ Врање; *бу́йиши* impf. „бућкати масло“ Левач и Темнић ⇒ *бу́иеш* m. „направа за мућење млека“ Сиринић, *бу́иши* „качица у којој се бућка млеко“ Овче Поље, Скопска Црна Гора.

♠ Уп. слн. *bâtati/bátati*, струс. *ватати*, рус. дијал. *батáть / ботáть* све „ударати“, рус. дијал. *батáть* „id.“; одавати туп звук од удара; лагати“, рус. *бату́рится* „инатити се“, *бату́ра* „инација“, чеш. дијал. *batiti* „ударати“; |-| буг. *ботура̀с(е)ам* „трпати којекако“, слн. *botati* „удара-

²⁶ Овде се користе и неке нестандартне, чисто техничке ознаке: у првом делу „одреднице“ (који садржи само домаће потврде) знаком ⇒ и ситнијим фонтом обележава се почетак навођења непосредних изведеница неких облика који се иначе нижу у следу са себи сличнима (што је принцип презет из ЕРСЈ), затим знаком |-| обележава се граница између два различита вокализма, а знак ♠ се користи да маркира почетак другог дела „одреднице“ у коме се наводе слов. паралеле.

ти“, рус. *бо́тать* „ударати по води буцалом“ ⇒ *бот* „буцало; ударац, туп звук (од удара)“, рус. *бо́ткать* „трпати, сипати преко мере, ждерати“; |-| буг. *бу́т(в)ам*, *бу́тна* „гурати (да би се нешто покренуло)“, буг. *бутуря́с(в)ам*, „ударати јако, непажљиво“, *(у)бу́т(в)ам* „(у)бућкати масло“, *бути́ло*, *бу́тимо* „дубока каца у којој се бућка млеко“, мак. дијал. *буїина* Охрид, *буїин(ка)* Дебар „id.“, слн. *butiti* „јако ударати“, струс. *бутити* „јако ударати“, рус. дијал. *бу́тать* „лупањем плашити рибу“, *бу́тить* „ударати, тући; одавати туп звук; превише сипати, трпати, гурати“ ⇒ рус. дијал. *бу́тэня* m./f. „млад сир са сурутком“, *бу́ткать* „id.“; превише копати, гребати; много јести, ждерати“ итд., *бу́ты́скать* „тући, ударати; куцати“, *бу́ты́скать* „бости се роговима“, рус. дијал. *бу́ты́лить* Перм „ударати“ (?) < *бу́ты́лина* Иркутск „стабло биљака“, укр. *бутати* „бити горд, охол, набусит“.

5.1.2. „Ходати (отежано, трупкајући, клатећи се, бесциљно); наићи“

баїаїи impf. „трупкати при ходу, ићи с напором, несигурно ходати“ НПосл Србија, Мостар, Босна ⇒ *баїало* m. „онај који бата [тј. иде околу, у игри зујања]“ Срби Граничари; *баїлаїи* „неуредно ићи“ Ускоци, *баїуљаїи* „ићи с напором којекуда“ Пива, *баїрљаїи* „id.“ *ibid.*; *набаїрљаїи* pf. „наићи, срести“ НПр Кордун, *набаїлаїи* „наићи, срести“ Никшић; *баїргаїи* impf. intr. „посртати, тетурати се“ Србија, БиХ, Војв., „лутати, ићи којекуда“ Пива, ~ *се* „тетурати се и сл.“ Србија, Војв.,²⁷ „селити се, преселавати се“ Прошћење ⇒ *баїрк* m. „скакање, ђипање, помамно играње“ Славонија; *баїрњаїи* impf. „посртати“ Босна; *баїїнаїи* „ићи насумице, с напором“ Банија, Ресава, „скитати“ бачки Буљевци, (?)*баїїњаїи* „лутати“ Рельковић.

♠ Уп. слч. дијал. *batolit' sa* „гегати се, храмати; љуљати се“, чеш. заст. *botati* „трупкати ногама“, рус. *бо́тать* „тешко ходати; трупкати ногом, копитом итд.“, дијал. „махати нечим, клатити ногама“, укр. дијал. *бу́ти́ти* „бујати; (о деци, стоци) бити немиран, скакати“.

5.1.3. „Бацакати се (о деци); трзати се (о пушци)“

баїакаїи impf. intr. „бацакати се (о детету)“ Босна, *баїргаїи* „копрцати се, праћакати се; сукљати (о пламену)“, tr. „дрмусати, трести“, *баїиїи се* „трзати се (о пушци)“ ЦГ, *баїаїи се* „id.“ *ibid.*

♠ Уп. укр. дијал. *бу́ти́ти* „бујати; (о деци, стоци) бити немиран, скакати“.

²⁷ Досадашња тумачења овог глагола веома се разликују: нпр. Лома 2000:613 одбацује Скоково извођење од *баїи*, и полази од основног глагола *їргаїи*, а у творбеној дилеми између декомпонованог *оба-* и експресивног *ба-* склонији је овом другом решењу (слично као Горячева) имајући у виду експресивне варијанте *баїрљаїи*, *баїрњаїи*. Бјелетић 2006:357, 373 предлаже тумачење као *ба-їргаїи*, али не искључује ни трансформацију првобитне основе *баїр-*.

5.1.3.1. „Мешати, мрсити, мутити; (?) гњечити, стискати“

бајрґаџи impf. tr. „мрсити, умотавати, гужвати (пређу и сл.)“ Пива, ~ се „мешати се, плести се (у што)“ Ресава; |-| *бѡџаџи* (im)pf. „гњечити међу длановима“ Лица, *обѡџаџи* pf. „стиснути“ Будва; |-| *буџаџи* impf. „мешати, бућкати, царати“ Расина, *забуџаџи* pf. „замесити (тесто)“ Левац, *избуџаџи* „измешати“ *ibid.*; Херцеговина, *буџаџи* impf. „мешати“ Трешњево, ЦГ; (?) *буџаџи се* impers. „бити мука“ Ускоци.

♠ Уп. рус. *ботáться* „комешати се“ [такође „бринути се, бактати се; брбљати“], рус. *бутíть* „мешати (воду)“.

5.1.4. „Радити (лоше; заметно; узалуд)“

бајлаџи impf. „радити којекако“ Ускоци, *бајџураџи* „аљкаво, погрешно радити“ Славонија, *бајрљаџи* „чачкати, пипкати“, *бајрґаџи* „немарно, неуредно радити“ Ускоци; |-| *бѡџаџи* (im)pf. „бактати се, борити се“ Груза, Надибар, *бѡџаџи се* „*id.*“ Славонија, **боџаџи* ⇒ *боџуња* m. „гром, нерадан човек“ Лесковац.

♠ Уп. рус. дијал. *батáлиться* „бактати се, замајавати се“; рус. дијал. *батúрить* „носити, вући нешто тешко или гломазно“, *батúриться* „инатити се, кривелити се“, *ботáться* „бринути се, бактати се“ [такође: „комешати се; брбљати“].

5.1.5. „Брбљати“

**бајџаџи* impf. *, „брбљати, лупетати“ ⇒ *бајџало* m. „човек који говори бесмислице“ Босна; *бајџинаџи* impf. „баљезгати“, *бајџаљгаџи*, *бајџаљугаџи* „баљезгати“ Врање ⇒ *бајџаљуга* m. „баљезгало“ *ibid.*, *бајрґаџи* impf. „трабуњати, лупетати“ Врање, *банирља* 3. sg. „говорити којешта“ Каменица код Ниша.

♠ Уп. рус. *батáть* „говорити“, *бáта* „брбљање“, *батара* [s.a.] „брбљивац“, *батóрить* (= *бúторить*/ *бутóрить*) „разговарати, беседити“; |-| рус. *ботáть* „говорити глупости, лагати; мрмљати“, *бóтвить* „лупетати“, *боторить* „ћаскати, брбљати“; |-| рус. *бúторить* „лупетати, лагати, вређати, бунцати“, *бутурлá* „брбљивац, лажов“.

5.1.6. „Умрети“

бајџаџи pf. „умрети“ Ријека Црнојевића.

♠ Овај пример је хапакс у оквиру читаве овде разматране породице речи — зато је неизвесно да ли јој уопште припада.²⁸

5.2. Номинална значења понекад се могу изводити непосредно од вербалних, али то овде често није случај (в. дискусију у § 5.3.).

²⁸ Типолошке паралеле овом помаку могу се наћи у неким експресивним глаголима чије је основно значење „ударати, лупати“, нпр. *лејухнуџи*, *клејџи*, *склејениџи* (в. Влалив-Поповић 2002: 284–285), (*из*)*лејунуџи* (*ibid.* 339–340).

5.2.1. „Ударац, батине (abstr.)“

баїи м. фиг./abstr. „ударац, батине“ НПосл, НП, *баїине* f. pl. „ударци батином, телесна казна“, изр. *доби(ја)їи* / *извуїи* / *изесїи* / *їоїиїи баїине*; |-| (?) *баїа* f. „врста дечје игре; ударац у тој игри“ ЦГ, „ударац руком у дечјој игри шуга“ Ријека Црнојевића.

♠ Уп. чеш. дијал. *bat* „батина“, пољ. *bat* „телесна казна“ [такође „бич“], али рус. дијал. *ботанцы* „ударци, батине“, Владимир Вологда, Самара, Урал, нпр. у фразама *принимать ботанцы, надавать ботанцев*.

5.2.2. „Мотка, млат, буздован; звечак звона, клатанце, казальке на сату и сл.“

баїи м. „велики чекић, маљ, млат“, „батина, кијак, буздован, штап“ књиж. Србија,²⁹ „тучак, муљало“ Конавли, Далмација, „звечак, клатно у звона“ Лика (РСА); *баїак* „батина“ Ускоци (Станић); *баїић* „маљић; штапић, клатанце“ Крагујевац, „тег за вагу“ Кордун; *баїина* f. „батић, кантарско јаје“ Босна; *баїић* / *баїић*, *-їћа* м. „штапић за плетење/везење“ Далмација; *баїић* / *баїић*, *-їћа* „мања цваст у облику клипа; прашник, тучак“, *баїица* f. „кугла на штапу“ Ријека, „кијача, тојага“ Црес, *бацуга* augm. (?) „id.“ Херц.; *баїалина* „штапина“ Дубровник; (?) *баїивалак* м. „неогесана мотка, претка“ Левач; *баїина* f. „подуже, теже дрво, мочуга, тојага“ НП Вук, НПр Вук, *баїина* фиг. „мушки уд“ ЦГ, „батић, кантарско јаје“ Босна; овамо и *баїина* „плетени ускршњи колач ’од две струке’ који се дарује мушкарицима“ Војводина, *баїиница* „врста обредног колача“, *баїлача/баївача* „тољага, млатача; штап за отресање воћа, млаћење кукурузног клипа или пасуља и сл.“; *баїурина* augm. „велика, дебела батина“ Бачка, *баїура* „главица (на штапу)“ Херц., *баїурица* dem. „задебљали корен длаке“ БиХ, *баїурача* augm. „дебљи крај, држак на преслици или вретену“ Краље, (?) *баїрїица* „чврсти део пера“ Србија; |-| *баїа*² f. „батина“ Левач, Високо, „буца“ Банат, „буздован, батина“ Крашово, Вршац; |-| *баїи* м. „средишњи и задебљали део јарма“ Пива.

♠ Уп. слн. *bát* / *bât* „мотка, дрвени чекић“, чеш. дијал. *bat* „батина“, пољ. *bat* „бич; телесна казна“, рус. дијал. *бат* „батина, тучак“, укр. *бат*, блр. *бат* „бич“, рус. дијал. *бáтик* „мотка задебљала на једном крају; штака; део млата који удара по снопљу; бич“, *батялка* „дуга мотка“, укр. *батура, батурмен* „бич“, |-| слн. дијал. *bòt* „мотка; дрвени чекић“, укр. дијал. *бóти* „храстове даске за лађу“, рус. *ботáлы* „даске на ткачком разбоју“, |-| слн. *but* „млат“, *butica* „глава“, буг. *бут* „бедро; тучак“, дијал. „млат за ваљање сукна“, рус. *бóталы* „део ткачког

²⁹ Нејасно је да ли овамо спада и *баїи* заст. „(некаква) мера за земљу“ БиХ (М. Влајинац, Речник наших старих мера II, Посебна издања САНУ 372/1964, Београд, 152) — можда преко значења „мотка, штап (одређене дужине)“, као *аршин, лакаїи* и сл.

разбоја у који се ставља брдо“, рус. *бутуги* pl. „две мотке, везане врховима, које се пребацују преко стога сена ради заштите од ветра“, рус. дијал. *бутас* „мало звонце, везано за врат коња“.

5.2.2.1. „Рибарска справа, буцало“

ба̋и̋ m. „помоћна рибарска справа за забијање штапова“ Подунавље; |- *бо̋и̋ва* f. „бодва“ Далмација, *бо̋и̋ур* m. „саставни део гушњака, справе за хватање риба“ Славонија.

♠ Уп. рус. дијал. *бот* m. „рибарски штап за плашење рибе и терање рибе у мрежу“, *боть* f. „id.“, рус. *бот*, *ботало* „буцало, рибарска справа којом се удара по води и тако риба утерује у мрежу“.

5.2.3. „Стабљика, дебела грана“

ба̋и̋, *ба̋и̋а* m. „главна (дебела) грана дрвета“ Крагујевац, „дебљи крај (гране, мотке, стабла)“ Колашин, „стабљика која носи цвет, струк биљке“; фиг. *ба̋и̋* заст. „угљенисани врх фитиља на свећи“ Херцеговина/Далмација; *ба̋и̋овина* coll. „кукуруз у клиповима“ Панчево, *ба̋и̋овина* Вршац; *ба̋и̋и̋ћ* m. dem. „младо дрво, стабло; облица“ Србија; *ба̋и̋во* n. „стабљика која носи цвет; струк биљке“, *ба̋и̋авце* „id.“, *ба̋и̋ванце* / *ба̋и̋ванце*, *-и̋а* Славонија, *ба̋и̋авље* coll.; *ба̋и̋ва* f. „стабљика“, кајк. *бе̋и̋ва* Шеноа; *ба̋и̋ло* n. „најнижи део стабљике кукуруза и др. зељастих биљака“ Црна Река, *ба̋и̋ла* f. „струк, стабљика кукуруза“ Зоруновац; (?) *ба̋и̋урица* dem. „задебљали корен длаке“ БиХ, (?) *ба̋и̋урица* „назив за мали прст у игри чалаге“ Пива; *ба̋и̋ушка* „чиода, прибадача“, *ба̋и̋очка* „id.“ Конавли, *ба̋и̋и̋и̋и̋ца* „id.“ Жумберак; |- *бо̋и̋ур* m. „(дебљи) крај мотке или дрвета“ ЦГ, „дебљи крајеви стабљика или грана одсечених и сложених у снопове или нарамке“ Ријека Црнојевића; |- *бӳи̋* m. „средишњи и задебљали део јарма“ Пива; *бӳи̋и̋ца* f. „плод чауре мака“, *бӳи̋урка* „стабљика од кукуруза, сунцокрета, дувана“ Лесковац, Пчиња, *бӳи̋урика* „бутурка“ Врање.

♠ Уп. слн. *bet* „дршка, стабљика гљиве“, рус. дијал. *батыльник* „стабло биљке“, *батыльник* m. coll. „дебеле стабљике корова“ Владимир, рус. *батыр* „коров, травуљина“, *батыр* „биљка *Spiraea ulmaria*, суручица“; |- буг. *ботур* „*Syclamen neapolitanum*“, „бели трн, *Xanthium spinosum*“; рус. дијал. *бота* „батво кромпира“, *боток* „појединачна стабљика цвекле и сл.“ Владимир; рус. *ботва/ботва* „стабло и лист зељастих биљака; цвекла, репа“; |- рус. дијал. *бӳтя* „стабљика биљке (нпр. лободe и сл.)“, *бӳтыля* „стабљика сунцокрета“, рус. дијал. *бӳтылина* Иркутск „стабло биљака“, [отуд деноминал (?) *бӳтылить* „ударати“ Перм], *бӳтылка* Рјазан „стабло лободe, киселице“, *бӳтыльник* Ярослав „биљка *Scabiosa Röm.* и *Shalt. L.*“, Рјазан „коров који расте на запуштеним, уздигнутим местима“; укр. *бут* „репа, лиснато поврће“.

5.2.3.1. „Клип, кочањ; луковица, прорашљика; рогоз“

ба̋и̋љушка f. „батур, кочањ“ Славонија, *ба̋и̋љуца* „бик у лука, лукова прорашљика“ Далмација, „стабло црног лука“, *ба̋и̋алина* „барска

биљка зуква, *Bolboschoenus maritimus*“; *баїурак* т. „мања цваст у облику клипа“, *баїурица* ф. „id.“ Симоновић, „семенски изданак на чапљану, *Asphodelus albus*“ Бањани, (?)*баїурица* дем. „јагода“, *баївица* „шипак“, *баїуџ* т. „кочањ, окомак кукуруза“ Славонија, *баїурица* дем. „кочањ; бадрљак“ Србија; |-| *бџиуџ* т. „клип рогоза“, „(дебљи) крај мотке или дрвета“ ЦГ, „рогоз, *Typha angustifolia*, *Typha latifolia*“, „зуква, *Heleocharis palustris*“; |-| *буїурка* ф. „бик у црног лука“, *буїурка* „id.“.

♣ Уп. слн. *bet* „дршка печурке“, рус. дијал. *батан* „млади лук“, *бут* „зелени лук, сејан пред зиму; срчак, *Butomus umbellatus*“, *буток*, *бутун* „млади лук“, *бутишка* „кочањ купуса; дршка печурке“; укр. *бут* „млад зелени лук; репа“, *бутень* „*Chaerophyllum*, коров у засаду лана“; буг. *ботур*, *ботурче*, *ботурак* „биљка *Cyclamen neapolitanum*“, „боца *Xanthium spinosum*“, *бутрак* „неке бодљикаве биљке, као *Carduus*, *Xanthium spinosum*“.

5.2.3.1.1. „Корпа (од рогоза)“

баїаџ, *-ара* т. „већа корпа од прућа, котобањ“ Крагујевац, Јагодина, Левач, Смедерево, „кош на колима“ Тимок, „кошар, справа за лов рибе у плиткој води, најчешће оплетена од прућа“ Морава, *баїара* ф. „већа корпа од прућа“ Јасеница, Хомоље, „кош за пилиће“, „врста кошнице од плетеног прућа“ Шумадија, „кошница у коју се скида рој са гране“ Војводина, „направа за хватање рибе у облику кошнице вршкаре“ Зајечар, Ресава, Хомоље, *баїарица* дем. „корп(и)ца од прућа“ Србија, НПр, „посуда оплетена од прућа или рогоза ... у којој се држе разне ствари“, *баїаџка*, *баїаџче* п., *баїаџчица* ф. Сврљиг, *баїаџа* „id.“ Србија; *баїура* „корпа“ Срем, „направа од прућа за чување рибе“ Белегиш.

♣ Уп. рус. дијал. *ботола* „врећа у којој сељаци-ловци носе дивљач“; |-| слн. *butarnik*, „корпа која се носи на леђима“, укр. *бутир* „торба радника у рибарници“.

5.2.3.2. „Бреме (исечених) дрва; товар (уопште)“

буїура ф. „пакет, свежањ“, *буїурица* дем. „мало бреме (дрва)“ Ријека, *буїурица* „id.“ Крк.

♣ Уп. слн. *bu(n)tara*, *bu(n)tora* „свежањ; бреме“, *butarica* „свежњић прућа“, *butara* „велика корпа која се носи на леђима“; рус. *бутор(ь)* „пртљаг, све што човек има, драгулије“, дијал. *ботора* „покућство“, укр. *ботора*, *бутра* „свежањ, провијант“, дијал. *бутирь* „покућство“.

5.2.3.3. „Пањ и сл.“

бџиуџ т. „корен дрвета; пањ“ Призрен, „крај дрвета што вири из плота или лесе“ ЦГ; *боїурина* аугт. „пањ“ Призрен; *буїџурка* ф. „дрво превршено, окресано и обично шупље што није ни за какву грађу“ Крајински округ.

♣ Уп. буг. дијал. *бòтур* Ботевград „пањ, дебло“, *бòтурешки* „id.“.

5.2.3.4. „Батрљак/бадрљак“

бџило п. „патрљак, одсечено стабло кукуруза које вири из земље Тимок, *бџиљ* т. „патрљак руке или ноге“ Тимок ⇒ *баџиљаси*, -а, -о „сакат, поломљене руке или ноге“ Бањани, *баџиљав*, -а, -о „укрућен, уштапљен (о удовима)“ Злакуса, БиХ; *баџиљак*, -љка т. „патрљак“, *баџиља* ф. „бадрљак, патрљак (руке, ноге, биљке)“, *баџиљица* „id.“ Србија, Славонија, Банат, *баџилица* „бадрљак“; *баџић* / *баџић*, -ића т. „бадрљак (о удовима)“ Вук, *баџић* / *баџић*, -ака / -ица т. „бадрљак“ Херцеговина, (?)*баџић* „врх, држак кошнице“ Фрушка Гора, Србија; *баџиљица* ф. „бадрљак (о биљкама, људским и животињским удовима)“ Славонија; *баџарика* „бадрљак (о стабљикама градом потучених или пожњевених усева)“ Левач, Параћин, *баџурица* „бадрљак“ Србија; *баџиљ* т. „одломљени део гране“, *баџиљак* „корен биљке (или гране) преостао након одламања, сечења“, такође „осакаћен телесни уд (рука, нога прст)“; *баџиља* ф. „батрљ“, *баџиљица* „id.“ Славонија; Војводина, *баџиљика* „део кукурузне стабљике са кореном који остаје после сечења“ Врање; |-| *баџиљ* т. „дебљи крајеви стабљика или грана одсечених и сложених у снопове или нарамке“: Поравнај те ботуре! Ријека Црнојевића, *баџорке* рл. „остасти од ниско одсечених кукурузних стабљика“ Тупизница.

♣ Нема словенских паралела!

5.2.4.1. „Доњи део ноге, батак“

баџи, *баџи* т. „доњи део бута, батак“ Србија, ЦГ, *баџица* ф. дем. „батак“ Пригорје, Жумберак католици, *баџускера* реј. „батак“; *баџић* / *баџић*, -ака / -ица т. „голеница у птица; бут у жабе“, шаљ. „нога у човека“, „пчелиње задње ножице“ Војводина, *дòбаџић* / *добаџић* „карабатак“ Бачка, *забаџић* „id.“; сложеница *карабаџић* „велики батак, горњи део батка (досл. црни батак)“; *буџи*, *буџи* / *буџи*, -а т. „задњи, меснати део гњата, лист“ С. М. Љубиша, Пољица; *буџић*, -ица дем. „батак“ Косово, *буџика* ф. „батак“ Косово, Суботица.

♣ Уп. рус. дијал. *бутó* „голеница“, *буты́лка* „голеница (код људи и животиња)“ [такође „стабло лободе; високо брдо“], *батарлы́га* „кост задњих (доњих) удова; кост уопште“.

5.2.4.2. „Горњи део ноге, бедро“

баџић / *баџић*, -ака / -ица т. „бут у жабе“, шаљ. „нога у човека“; *буџи* / *буџи* т. и *буџи* / *буџи* ф. „део човечије ноге од кука до колена, бедро, бутина“, „одговарајући део задње ноге код других сисара“, „трећи чланак ноге код инсеката“, „нога, крак“ Херцеговина; *буџика* ф. „свињски или овчији бут“ Левач, „карабатак“ Тупизница, *буџица* „свињска плећка“ Славонија „осушен свињски бут, шунка“ *ibid.*, Банија; *буџина* „горњи део људске ноге, бедро; животињски бут“, „осушен свињски

бут, шунка“ Славонија, „корпица на пчелињим ногама“, *буїиина/буїиїћ* „бут“, *буїииница* dem., *буїиїница* „id.“ Вршац, *буїиїнешка* augm. Каћ, *буїиїница* / *буїиїница* „животињски бут“.

♣ У недостатку ближих пандана, уп. паралеле за претходно значење: рус. дијал. *бутó* „голеница“, *буты́лка* „голеница (код људи и животиња)“ [такође „стабло лободе; високо брдо“], *батарлы́га* „кост задњих (доњих) удова; кост уопште“.

5.2.5. „Грудва, бусен; кврга; врста јабуке и сл.“

баїивица f. „шипак“ (в. и *буїиїца*), *баїлача/баїивача* „калемљена крушка; крупан плод“; |-| *бóїиа* f. „груд(в)а, комад; бусен“, „парче, комад теста или блата“ Поткозарје, „грудва, бусен“ Рожаје ⇒ *бóїиасї*, -а, -о „грудваст“ Банија; *бóїиїца* dem. Банија, *боїїекања* augm. *ibid.*, *боїїеїиина* *ibid.*; |-| *буїи* m. „бусен (земље)“ Ускоци; *буїиа* f. „гука, израслина, кврга“ Славонија, Банија, Србија, „чвор на дрвету“ Банија, (?)*буїиїца* „плод чауре у мака“ Хрватска; *буїиурица* „комадић, лоптица (теста)“; (?)*буїиуїоња* „врста киселе јабуке“ Врање.

♣ Уп. рус. дијал. *батаницы* „велике ражене земичке“, *батóлка* „пшенична лепиња од киселог теста“; |-| *бóтници* „пирози од пшеничног брашна“, *ботóнки* „уштипци“, *ботуїики* „лепиње“; |-| буг. *бутора* „израштај на пању, буда, оток“, *буторак* „гној“, рус. дијал. *бу́та* „горњи тресетни слој земље у тундри“, *бутылѝк* „мехурић“.

5.2.5.1. „Дебе(љк)о, буцмаст; глуп(ан), лењ(ивац) итд.“

баїиоња m. „који је крупан, пуначак“ Пива; *баїиласї*, -а, -о „затубаст, дебељушкаст; заобљен“ Дрвар, *баїиурасї* adj. „задебљао, заобљен“³⁰; сложенице (?)*баїиоврљ*, -врља m. „онизак а дебео, дежмекаст човек“, *баїиоврљак*, -ака „id.“, *баїиоврљака* f., *баїиоврљан* m., *баїиоврљац*, *баїиаврљак*, -ља „онизак а дебео човек“; *баїиоврљасї* adj., ЦГ; |-| *бóїиур* „намћор, угурсуз“; *бóїиурас* „намћораст“ Пирот, *боїиуња* m. „тром, нерадан човек“; |-| *буїиасї* adj. „глуп“ Ловра, *буїирав* „пуначак, надувен; буцмаст; задебљао, проширен“ Славонија, Далмација, Рожаје, *буїиурасї* „id.“ Дрвар, БиХ, ЦГ, *буїиуруласї* Книн; *буїиуро* m. „који је намргођен, натмурен“ Дробњак, „приглуп човек“ ЦГ, „id.“; буцмаст дечак“ Ускоци; *буїиура* f. „која је буцмаста у лицу или пуних бутина“ Пива, *буїиура* „она која је бутрава“, *буїиурача*, *буїиуре* n. Далмација, *буїиураша* f. „пуначка жена“ Рибник код Кључа.

³⁰ Уп. пример: Батоглавац... њеки црвић батурасте главе који упућује и на друге сличне ихтиониме: *баїиоглав* m. „морска риба безмек, *Uranoscopus scaber*“, *баїиоглавац*, -авац m. „морска риба брката трља, *Mullus barbatus*“, „врста црвића батурасте главе који живи у води“, *баїиоч* m. „риба безмек“, *баїиовина* f. „id.“, *баїиаш* m. „главати ципал, *Mugil serhalus*“ Далмација (РСА). У истом домену и рус. дијал. *боти́на* „крупна риба разних врста“ Псков (СРНГ 3:135) — које такође дозвољава псл. вокализам -ь-.

♣ Уп. рус. дијал. *батáн* „надимак дебелом човеку“, *батрáк* „дебео, крупан човек“; |-| рус. *бóтва/ботвá* „дебелко“; |-| слн. *bita* т. „главоња; глупак“, слн. *butast* adj. „глуп“, рус. дијал. *бúтка* „надимак дебелóј жени“; буг. *бúтор* т. „дебео и лењ човек“, *бúторица* ф. „дебела лењивица“, дијал. *бúтур* „коњска стомачна болест“, рус. дијал. *бурó* „велики стомак; трбушаст човек“; можда и рус. *бутуз*, *бúтус/бúтус* „мали дебелко“.

5.3. Из односа вербалних и номиналних значења може се закључити да су се она развијала у независним токовима: с једне стране, уобичајен вербални синкретизам („ударати“ : „гегати се“ : „бацакати се“ : „радити (напорно, узалудно и/ли лоше)“ : „брбљати, лупетати“ : „умрети“ (?) итд.)³¹ уопште није интензивно одражен у одговарајућим поствербалима (мимо оних изведених од основног „ударати“ као *poimen* асти „батине“ и *nomina instrumenti* „млат, тучак, мотка и сл.“), осим ретких случајева као што је двозначни *pomen agentis* *баишало* „онај ко храма“, „човек који говори бесмислице“ < *баишати* „гегати се, тешко ходати“ и *„лупетати“, *боша* „грудва“ < *боишати* „стискати“ или *бушанија* „гужва“ < *бушати (се)* „гурати (се)“.

5.3.1. Са друге стране, различита номинална значења изведена су од централног поствербала, неког од *nomina instrumenti* „мотка, млат, звечак звона, клатно“, било према изгледу, било према функцији (некад и путем специјализације основног значења „ударати“, нпр. у „бућкати млеко“ или „плашити рибу“), мада најчешће преношењем тих облика (и/ли изведеница) у сферу ботаничких метафора,³² првенствено „стабљика (зеластих биљака)“ и „грana (ситнија)“. Секундарном еволуцијом значење „стабљика (гомољастих биљака)“ развило се у више конкретних фитонима (разне врсте трске, рогоза итд.), даље и у „батрљак“ као „одсечени део стабљике, одломљени део гране; пањ“. Свакако паралелно са развојем ових назива, ботаничка значења се преносе и у анатомску сферу,³³ при чему су та именована првобитно

³¹ За потпунији попис ових значења в. Влалит-Поповић 2002:32–36, за још примера даље *passim*.

³² Као код познатих слов. паралела **stǔblo* „кочањ“, „пањ“ или **oldyga* „стабљика, (шупље) дебло“, „голеница“, „рибарски чамац“ итд. (в. SKOK 3:323; SŁAWSKI 5:136–138).

³³ За овакав развој могу се наћи бројне паралеле, словенске и несловенске, ул. нпр. блр. *пучóк* „сноп стабљика (лана, конопље)“ : *пучóк* „лист ноге, меки део листа“ (ЭСБМ 10:259) < *пук* „цветоносно стабло, прорашљика лука“ (ibid. 207–208) или енгл. *butt* „бутина, гуз“, „велики или дебљи крај нечега“, нпр. „свињска плећка“, „стабљика са све кореном“, „дебљи крај или дршка алатке или оружја“, „остатак нечега (новије: пикавац)“ итд. које се доводи у везу не само са *butt* „гребен између бра-

везана за животињске удове (птице, жабе, пчеле, свиње итд. — в. § 5.2.4.2. — што су све потенцијална оруђа!), а тек накнадно се, извесном пејоративизацијом, преносе и на људске органе. Да ни овај модел није обавезан указује нпр. случај *буџина* „људско бедро“ (в. § 6.3.1.1.).

5.3.2. Када се упореде први и други делови овде изнетих „одредница“ (изложених у претходним лексикографским параграфима) тј. они који садрже домаћу грађу и они посвећени словенским паралелама, већ на први поглед, на основу обима, уочава се разлика међу њима — види се која значења могу имати псл. старину или барем општесловенски карактер (будући да за њих постоје словенске паралеле), а која други део или немају или је он минималан (што указује на локални семантички развој новијег датума). У том смислу драстичан је случај значења „патрљак“ које се јавља у низу различитих облика а да при том ниједан од њих нема пандане ни у једном словенском језику (в. § 5.2.3.4.). Слично усамљено је и значење „корпа (од рогоза)“ које има само даље формалне пандане (в. § 5.2.3.1.1.), или „пањ и сл.“ које је у најмању руку јужнословенски дијалектизам (в. § 5.2.3.3.).

6.0. На крају се треба осврнути на смисао читаве ове анализе (како је назначено још у § 0.1.). Ако пођемо од тога да се тврдња о примарности вербалних облика може сматрати доказаном (§ 4.1.1. и даље), као и она о ономотопејској природи глаголских коренова која је условила формално неправилну али фактички закономерну смену њихових вокализамa (§ 4.1.4. и даље), а имајући у виду и семантички потенцијал који одражава изложени инвентар вербалних и номиналних значења (в. § 5.1.1. до § 5.2.5.1.), јасно је да преостаје још да се — узимајући у обзир све претходно изложено — етимолошки протумаче неке номиналне творбе, у првом реду основни поствербали сва три вокализма. У том циљу треба се усредсредити на хомонимне парове (или тријаде), успоставити филијацију тих именица према одговарајућим глаголским предлошцима, како би се установило на чему се базира даља деривација. Ту се може издвојити неколико проблема које ћемо изложити по азбучном редоследу.

6.1. Први проблем јесу хомонимне именице *баџи*¹ „млат итд.“ (за читав дијапазон значења в. § 5.2.2. и 5.2.2.1.) и *баџи*² „грана, стабљи-

зда; трака земље“ — уп. нејасно срп. *баџи* „(некаква) мера за земљу“ (в. нап. 29) — већ и са глаголом *butt* „ударити, гурнути, боцнути“ (поред стандардних речника, в. ONIONS 130), такође нем. *Keule* „буздован, мочуга“, „бут, батак“; можда и срп. дијал. *коџан* „батак“ < нгр. (дијал.) *κόλανον* [„живински батак“] ← „мотка уопште; пракљача“ < *κόπτω* „ударати“ итд.

ка“ (за чији даљи семантички развој в. § 5.2.3. н.н.).³⁴ Док се прва може сматрати поствербалом глагола *баїаїи* „ударати“ (< псл. **batati*) пошто има све словенске паралеле са истим вокализмом и значењем (тако је тврдио још МАСНЕК 48, за њим ЭССЯ и SP, в. § 2.3. — § 2.4.), дотле друга, заједно са својим словенским панданима (који показују одговарајуће рефлексе вокализма -ъ- и сличну семантику) досад није имала реконструисан вербални предлогак (рецимо псл. ***bъtati*), барем не у претпостављеном изворном значењу „расти“ од кога се сматра да потиче „стабљика, биљка итд.“ (в. нпр. § 1.1.4, § 2.4.). Са друге стране, на основу с.-х. *баїаїи* и рус. *бо́тать*, оба у значењу „ударати“, легитимно би било реконструисати псл. **bъtati* (као ономатопејски глагол са регуларним прегласом према такође ономатопејском и синонимном **butati*), што се овде и чини.³⁵ Оваква реконструкција ипак не може сасвим да искључи могућност да је вокализам -а- резултат дужења изворног -о- вокализма, односно да је **batati* настало дужењем од **botati*. Стога се као најреалнији указује закључак да је, у различитим словенским језицима (укључујући ту чак и прасловенски — што доњу хронолошку границу која се у принципу држи доста високо, потенцијално спушта чак до прајезичке дубине) можда прво спорадично, а потом и систематски, долазило до преклапања облика са оба коренска вокализма, -а- и -ъ-. Ти облици су, осим формалне сличности, показивали и висок степен семантичке подударности (за шта се као пример могу навести 4 словеначка синонима — не улазећи у старину њихове вокалске алтернације, а имајући у виду постојање варијанти чак и са вокализмом -i- као и са очуваним полугласом, в. § 4.1.7.2.). На нивоу српског језика оправдано је, не само са синхроног већ и са дијахроног становишта, третирати ове именице као хомониме³⁶ и посветити им засебне одреднице (између осталог и због разлике у семантици непосредних изведеница која их профилише као зачетнике две различите лексичке породице. Истини за вољу, за поједине осамостаљене изведенице, нпр. *баїак*, *баїина* итд. (в. § 5.2.4.1., § 5.2.2.) не може се увек са сигурношћу (у)тврдити од које се основне именице изводе (в. и пример енгл. *butt* у нап. 33), те се само даје назнака о њиховом фактички једнаком пореклу. Даље се нпр. *баїар(а)*

³⁴ Овим се заправо враћамо на питање које је постављао још Петар Скок (в. § 1.1.1.).

³⁵ То укључује и семантички помак као у *биїи* → *избијаїи* „ницати“, на шта нарочито указује псл. **butъ* „млади лук“ (за типолошку паралелу уп. срп. дијал. *бик* „прорашљика младог лука“ < **bijъk* од **biti*).

³⁶ Наравно, не ради се о правим, генетски различитим хомонимима, већ о тзв. „лажним“ или семантичким хомонимима (в. BALLY 1951).

„корпа, кош“ (в. § 1.1.2. и § 5.2.3.1.1.) и *байшур* „кочањ, окомак кукуруза“ (в. § 5.2.3.1.) као и *байшарика*, *байшурика* „бадрљак“ (в. § 5.2.3.4.) можда лакше своде на *байш* „стабљика“, за разлику од *байшура* „главица на штапу“, *байшурница* „задебљали корен длаке“, *байшурина* „дебела батина“, *байшурача* „држак на преслици или вретену“ које се ипак директније доводе у везу са батином или мочугом — и у крајњој линији са *байш*¹. Ту се заправо ради о неизвесним правцима метафоричких прелаза (дакле питање није само шта се по чему именује, већ и да ли се номинација базира на изгледу или функцији), као и о често неразлучивим нијансама истог значења — „кочањ“, „бадрљак“, „цваст“ и сл., иако потичу из ботаничке сфере, могу послужити као мотке које, пак, својим изгледом личе на делове биљака, али исто тако и на делове тела, те могу постати и соматоними.

6.2. Други проблем чини нешто теже разлучива тријада хомонимних именица: *боша*¹ „батина“, сасвим јасни *nomen instrumenti* глагола *бошати* „ударати“ (вероватно као њену апстрактну варијанту треба третирати и друго значење „врста дечје игре; ударац у тој игри“³⁷), затим *боша*² „грудва“ као *nomen resultativum* од *бошати* „стискати, гњечити“ (поредив са буг. *ботурјасвам* „трпам непажљиво“, рус. дијал. *бóткати* „трпати, сипати преко мере; ждерати“, в. § 5.1.1.) али недовољно јасно одвојив од *боша*³ „дршка штапа“ као вероватног карпатизма³⁸ који се пак, са своје стране, своди на прво — и неспорно базирано на примарној семантици ударања — значење „ба-

³⁷ Тако се успоставља и паралелизам са *байшина* „мотка“ али и „ударац“ (§ 5.2.1.–5.2.2.), мада се, с обзиром на црногорски ареал ове речи, не може сасвим искључити ни могућност да је то ипак романизам, од итал. *botto* „ударац“.

³⁸ Ова квалификација мора бити условна, јер почива на тренутно постојећем материјалу који није коначан, а темељи се првенствено на ареалу ове лексеме који је углавном ограничен на јужну Украјину (специјализовано на „пастирски штап“) и Румунију (специјализовано на „штап опште“), без западно- и јужнословенских потврда — дакле, нема ни ове наше. При том њен семантички дијапазон далеко надилази строго пастирску употребу: 1. „велики пастирски штап“, 1.1. „штап опште“, 1.2. „штап са закривљеном дршком“, 1.3. „мотка којом терају рибу у мрежу“, 2. „израслина на дрвету, на телу“, 3. „батина“, 4. „дрвена посуда“, 5. „ручка цепа (млатила)“, 6. „обрамица“ итд. (уп. ОКДА 699. s.v. **bot-*, 7/2003, стр. 56–57, карта 17, Л. Дворницка). Међутим, независно од конкретне сегментације и редоследа значења у ОКДА, као и чињенице да се *бóта* f. „пастирски штап“ са два укр. пункта сматра румунском тј. молдавском позајмљеницом (што формално оправдава тумачење срп. *боша* „батина, пастирски штап“ повратном позајмљеницом из румунског, а и у складу је са чињеницом да се претежно јавља у контактної зони са румунским), ова реч је несумњиво словенска, са коренским вокализмом -о- као источнослов. рефлексом псл. -ъ- тако да за сва значења налази пандане у јсл. односно срп. *байш*², односно *байш*¹, сходно двојној природи његовог коренског вокализма.

тина“. Скок ове облике углавном нема — осим нпр. романизма *боиѝ* т. „час, ударац, мах“ (СКОК 1:193). Ретке изведенице од ове основе чији вокализам остаје недовољно јасног порекла (в. § 5.2.2.1.), *боиѝва* „бодва, остве“ и *боиѝур* „дебљи крај мотке или гране; клип рогоза, рогоз; пањ“ са својом ботаничком семантиком најлакше се изводе од *боиѝа* „батина“, која има директне паралеле нпр. у словеначком, затим *боиѝур* их има у буг. *боѝтур* „дебло, пањ; разне трновите биљке“, док *боиѝва* налази пандан у блр. *боѝтка* „палица са оштрим извијеним врхом (за терање волова)“.³⁹ Дакле, прва два хомонима треба, иако третиране као одвојене лексеме (са посебним одредницама), једнако изводити од вишезначног глагола *боиѝаѝи* „ударати“, * „трпати“, „притискати, стискати, гњечити“,⁴⁰ док трећи хомоним, с обзиром на специфичност значења тј. практично терминологизовану употребу у пастирској терминологији, као и на ареал који превазилази границе српског и српско-хрватског терена, свакако треба третирати засебно, уз навођење паралела из свих језика карпатског ареала, истовремено не искључујући могућност да је то пореклом такође словенска реч, у крајњој линији сродна са *боиѝа*¹ и *боиѝа*². Са друге стране, постојање нерегуларно (експресивно) преглашеног синонима *буиѝа* „гука, изралина, чворуга; чвор на дрвету итд.“⁴¹ отвара питање оправданости искључивања именице *боиѝа*³ из система неправих хомонима који чине *боиѝа*¹ и *боиѝа*² (в. нап. 37).

6.3. Трећи проблем јесте хомонимни пар *буиѝ*¹ „животињско, ређе људско) стегно“ и *буиѝ*² дијал. „бусен (земље)“,⁴² такође *’стабљика, грана, прорашљика“ (где се последња значења реконструишу према *буиѝурка* „стабљика кукуруза, сунцокрета, дувана; бик у црног лука“).⁴³ И док се у претходна два случаја углавном радило о прецизирању неких односа, евентуално разграничавању значења која по-

³⁹ Другачије о томе у ЕСБМ 1:372, због неуважавања чињенице о постојању исте семантике у сродним облицима, нпр. срп. *баиѝ* „оружје којим се наноси удар“, буг. *боѝт* „гвоздена шипка којом се терају волови“ који се сви недвосмислено свде на псл. вокализам -ѝ-.

⁴⁰ Ово последње значење нема паралела у другим словенским језицима, па се може сматрати за специфично с.-х. специјализацију општег значења „трпати, набијати“.

⁴¹ Њене даље изведенице *буиѝица* „плод чауре мака“, *буиѝурица* „лоптица теста“ итд. имају бројне словенске пандане са семантиком нечег округлог, испупченог, надувеног и сл., в. § 5.2.5.

⁴² Уп. М. Станић, *Ускочки речник 1*, Београд 1990, стр. 68. Више о тешкоћама при утврђивању основног номинационог импулса код ове именице в. Влалитј-Поповић 2002:235.

⁴³ Више о суфиксу -иѝ в. нап. 14.

кривају поједини хомоними (в. § 6.1. и § 6.2.), овај пар је специфичан по више основа. Први је тај да као један од чланова имамо досад практично неоспоравани турцизам (присутан у читавом балканском ареалу)⁴⁴ што се овде мора преиспитати и одбацити, из више разлога. Нова грађа, како српска тако и словенска,⁴⁵ не само да увећава већ и прецизније нијансира семантику речи *буїи*¹, између осталог и доносећи исцрпне примере њене употребе у ширем контексту.⁴⁶ Питање побијања турске етимологије аутоматски се решава самом дискусијом о домаћем пореклу оба хомонима.⁴⁷ Са друге стране, дијалектизам у значењу „бусен“ — будући новозабележени хапакс — у принципу чини непоуздан аргумент у етимолошком тумачењу. Међутим, испоставља се да управо он стоји најближе значењима већ реконструисане псл. именице **butъ* у чији се семантички дијапазон уклапају и сва значења изведенице *буїурка*, а која сва заједно одражавају основну семантику глагола **butati* „ударати“ (баш као што је то случај са *баїи*¹ и *баїи*² односно *боїа*¹ и *боїа*² и њиховим производним глаголима). Штавише, у тај семантички круг уклапа се и *буїи*¹, што није могло бити јасно претходним истраживачима који нису знали за *буїи*² нити за његове деривате. Тако се на основу хомонима *буїи*² и сáм *буїи*¹ може правилно тумачити као домаћа реч, вероватно чак прајезичке старине, док истовремено псл. реконструкција добија на снази (новим потврдама, као и ширењем ареала и семантичког дијапазона). Ово је могуће и због тога што се овде осветљавају још два момента: прво се из § 5.2.4.2. види да у значењу „бут/бутина“ може стајати више различи-

⁴⁴ Тако га, за Бернекером, тумаче СКОК и БЕР s.vv., в. § 1.3. док се једино у ЭССЯ 3:103 тај став доводи у питање указивањем на источнословенски материјал — у тој прилици нужно без детаљне аргументације.

⁴⁵ Од домаћег материјала, поред хомонима *буїи*² имамо у виду све примере побројане у § 5.2.4.2., и то нарочито регионалне потврде значења „лист ноге“ (које се разматра ниже), а од словенских, осим примера из ЭССЯ 3:103 и тамо непоменуте рус. дијал. потврде значења „голеница и сл.“ (наведене у § 5.2.4.1. односно § 5.2.4.2.), а посебно значење „везица, свежањ“ из Забајкаља које није прописно лексикографски регистровано већ се налази s.v. *буїи́ть*, -чу, -тиши impf. tr. „Связывать что-либо в буты (связки)“ (в. СРНГ 3:311).

⁴⁶ Тако нпр. опис: Нога код пчела састоји се из 5 делова: кука... *буїиног* прстена... *буїа*... голени... и стопала показује да се *буїи* јавља у низу назива који су сви словенског порекла, што је и очекивано за терминологију древног занимања као што је пчеларство.

⁴⁷ У прилог томе ишла би и чињеница да и неке изведенице имају словенске паралеле, што би активирало аргумент да се формална деривација, исто као и семантичка, базира на домаћој производној речи а не на турцизму, међутим те потврде су ограничене на суседне језике (уп. мак. дијал. *буїџрач* „чичак“, буг. *бутур* „тојага“ / *ботур* „дебло, пањ“, *бутрак* „разне бодљикаве биљке“) па их засад остављамо по страни.

тих облика, и то са оба коренска вокализма — што је варијантност не само начелно незамислива за турцизам, већ и без балканских паралела (иначе, исто се може рећи и за значење „батак“, в. § 5.2.4.1.). Осим тога, испоставља се да досад није одговарајућа пажња посвећена једном регионалном значењу речи *буџи* „задњи, меснати део гњата, лист“ (посведоченом код С. М. Љубише и у Пољицама⁴⁸) које је не само довољно специфично и различито од турцизма (који означава натколеницу, претежно животињску) већ, овако прецизирано, и јединствено на словенском терену а потенцијално пружа одличан прелазни момент за развој значења од ботаничког до анатомског назива.⁴⁹ Ако узмемо да је ботанички термин примаран (непосредно се значења „изданци младог младог лука и сл.“ изводе од глагола **butati* „ударати“) преко значења „свежањ, везица и сл.“ а поређењем са нпр. блр. *пучок* „сноп стабљика (лана, конопље)“ : *пучок* „лист ноге, меки део листа“ (в. нап. 33). долазимо до семантике *буџи* „меснати део гњата, лист“, као потенцијално врло старе (чак можда прасловенске), а у домену анатомске лексике свакако примарне. Даље се може замислити развој опозиције *буџи* : *буџина* = „гњат“ : „бедро“, као вероватно локално српско-хрватски (облик *буџина* је усамљен чак и на словенском југу, а даље словенске паралеле могу се наћи само за доњи део ноге — и за сад једино у руском језику — али не у значењу „лист“ већ у помереном „голеница“ тј. „кост уз лист; кост уопште“, в. § 5.2.4.2.). У условима оскудности историјских записа (нпр. најстарији запис речи *буџина* из XVIII века не можемо сматрати њеним поузданим датирањем, нити искључити њену знатно већу старину), преостаје само да спекулишемо да је са накнадном појавом турцизма, који се односи на горњи део ноге — и то претежно животињске — на српско-хрватском терену дошло до мешања појмова тј. назива *буџина* и *буџи*.

6.3.1. Задржавајући се на нивоу српског језика, реперкусије правилног етимологисања (у смислу овде изложене анализе односно поређења са аналогним облицима са другим коренским вокализмом)

⁴⁸ Уп. описе који се односе на људске потколенице: Врх... чарапа носи... црвене бјечве до ниже бута [дебело месо на ноzi] односно Гњати на'оду се под колињима до приглавка, уз гњате страга стоју бути (в. РСА s.v.)

⁴⁹ Лоцираност ових потврда на крајњу југозападну периферију (не само српско-хрватског већ и читавог словенског простора), чини их логичним краком изоглосе која се протеже до супротног пола словенског простора, до крајњег истока, и обухвата рус. дијал. *бутó* „голеница; кост уопште“ и (вероватно деминутив) *буџылка* „голеница; стабло лободе“ итд. (в. § 5.2.4.1. и 5.2.4.2.). Овај последњи пример својом двозначношћу још једном потврђује паралелизам ботаничких и анатомских значења и додатно оправдава проширивање семантике реконструисане псл. именице **butъ* која још у ЭССЯ обухвата јсл. соматониме као неуверљиве турцизме.

основних производних речи *буш*¹ и *буш*² на њихове даље изведенице могу се илустровати, осим примером речи *бушина* „људско бедро“, и дијалектизмом *бушак* „птичије стегно“ (в. § 6.3.2.).

6.3.1.1. Претходно изложено тумачење (§ 6.3.) може се прихватити са мањом или већом резервом — строго гледано, постојање паралела само у једном језику, иако из друге групе словенских језика, може се сматрати недовољно јаким аргументом за етимолошко тумачење. Међутим, не треба превидети ни друге елементе за анализу и закључивање. Начелно и типолошки гледано, мало је вероватно да се од домаће речи *бай* изводи животињски соматоним *байшак*, а да истовремено турцизам *буш* буде основ за творбу хуманог соматонима *бушина*, и то домаћим средствима аугментативне творбе⁵⁰. У прилог овоме говоре и домаће потврде облика са вокализмом *-а-* у основи: *бай* „доњи део бута, батак“, *байшица* „батак“, *байшукера* „батак“ (в. § 5.2.4.1.) које на други начин (не морфолошким већ фонетским средствима) одражавају опозицију између горњег и доњег дела ноге, сведочећи при том о великој колебљивости „језика“ у избору средства за дистинкцију између две недовољно различите анатомске реалије. Осим тога, у односу *буш* „животињско стегно“ : *бушина* „људско бедро“ постоји и творбени паралелизам са *бай* „млат“ : *байшина* „мотка“ који је у случају оба пара праћен објективно малом семантичком разликом (односно неизраженом опозицијом) између чланова сваког пара, а пре свега одсуством очекиване, аугментативне нијансе у значењу облика који се завршавају на *-ина*. Пандан овој појави показују облици од обеју основа са суфиксом *-ак* (< *-ъкъ-*) који такође нејасно испољава своју очекивану деминутивну функцију.

6.3.1.2. Следеће питање је да ли се теза о домаћем пореклу оба хомонима *буш*¹ и *буш*² може поткрепити и формално-семантичком анализом деминутивног пара *байшак* и *бушак*, оба у значењу „птичије стегно“.⁵¹ На нивоу српског језика ови деминутиви⁵² у функцији со-

⁵⁰ При том је јасно да друге изведенице, деминутиви или аугментативи као *бушшица* „плод чауре мака“, *буштурица* „комадић, лоптица теста“, било да се изводе од *буш* или од *буша* „гука, израслина, кврга итд.“, имају преглашене пандане и у српском и у осталим словенским језицима, који свакако нису турцизми: *байшвица* „шипак“, *байшуска* / *байшочка* „чиода, прибадача“, *боша* „грудва, бусен; комад теста или блата“, односно *бойшица*, *бойшекања*, *бойшейина* „id.“ итд. (в. нпр. § 5.2.5.).

⁵¹ За које је успостављена веза са паром *бай* и *буш*, као континуантама простих поствербала **bъt* и **but* од псл. ***bъtati* и **butati*, који се иначе регуларно рефлектују и у с.-х. *байшати* и *бушати*.

⁵² На псл. старину ових деминутива (евтл. ***bъtъкъ* или ***butъкъ*) — уп. и реконструкције неких других деминутива у ЭССЯ 1:165) не треба помишљати, већ их

матонима могу се сматрати фактичким синонимама, као што је то случај са основним глаголима, мада не и са њиховим непосредним поствербалима, *баџи* и *буџи*, чија фонетика, у виду апофоније коренског вокала, одражава семантичку разлику коју чини обичан помен *instrumenti* : анатомски термин + ботанички термин („мотка“ : „гњат / бедро“ + „бусен, прорашљика“). Успостављањем ових невеликих творбено-семантичког низова, као и у случају пара *буџи* : *буџина* (в. § 6.3.1.1.) одбацује се (или у најмању руку озбиљно доводи у питање), досадашње уверење словенских етимолога да је соматоним *буџи(ак)* турцизам.⁵³ Оба разматрана синонима словенског су порекла (у крајњој линији и сродни), једино што се деминутив *баџиак* лексикализовао тако што је истовремено са додавањем суфикса *-џкџ* дошло до помака значења „мотка“ → „стегно“, док се *буџиак* својом деминутивном формом само наслонио на већ постојећи соматоним *буџи* и тако згодно успоставио опозицију „велико“ : „мало“. При том је *баџиак* освојио шири простор и ушао у књижевни и стандардни српски језик, где згодно служи као опозиција називу за много веће (свињско, овчије, говеђе) стегно, облику *буџи*, са другим вокализмом и без деминутивног наставка — док *буџиак* „живински батак“ опстаје само на периферији српског језичког простора (Косово), у дијалекатској употреби, која у принципу лакше подноси конкуренцију више назива за исти денотат.⁵⁴

6.3.2. На општесловенском плану смисао овде спроведене анализе већ смо илустровали на примеру именице **buturџ* etc. „свежањ дрва, нарамак; пртљаг; старудије итд.“ (која је досад стандардно сматрана хунгаризмом, пореклом од мађ. *butor* „намештај; пртљаг, товар“) на основу чијих различитих облика и значења у јужно- и источнословенским језицима је било могуће установити да се сви они

треба сматрати новијим творбама из периода самосталног развоја српског односно српско-хрватског језика.

⁵³ Неки су чак и *баџиак*, због постојања хибридне сложенице *карабаџиак*, карактерисали као турцизам неизвесног порекла, не само сметнувши с ума друге сличне творбе у којима је домаће порекло основне речи неспорно (*џразилук*, *шаргареја* итд.), већ и нудећи страни предлог, тур. *karabacak* [карабацак] букв. „црна нога“ (тако ШКАЛС 394) чије прихватање осим што подразумева фонетске тешкоће (*к < џ*) пренебрегава и значајну чињеницу да таква реч у турском заправо не постоји, као и податак да сличних облика нема у другим балканским језицима — што се коси са свим принципима дистрибуције лексичких балканизама уопште.

⁵⁴ Она истовремено допушта и нестандартни (чак обрнути од стандардног), однос облика и значења: нпр. у Ускоцима је *баџи* т. „батак“, *баџиак* т. „батина“ (в. М. Станић, *Ускочки речник 1*, Београд 1990, 25).

највероватније свде на псл. **butь*, проширен неким од суфикса из низа *-*arь* /-*urь* /-*urь* (в. ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ 2006).

7.0. Укључивање додатног материјала, како српског тако и словенског, довело би до низа нових конкретних решења, при чему би свако наредно — надовезујући се на претходна — изискивало све краћу аргументацију.

ЛИТЕРАТУРА

- Aitzetmüller 1954** Aitzetmüller, R.: Etymologica. 1. slav. *batь, botь, butь* und *bьtь*; 2. aksl. *razboiti* *παίνεσθαι*. *Zeitschrift für slavische Philologie*, Heidelberg, 363–372.
- БЕР** *Български етимологичен речник*, 1–, Софија 1971–.
- Bezljaj** Bezljaj, F.: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1–4, Ljubljana 1977–2005.
- БД** *Българска диалектология*, 1–, Софија 1962–.
- Бјелетић 2002** Бјелетић, М.: Пројекат етимолошког речника српског језика, *Славистика VI*, Београд, 124–134.
- Бјелетић 2006** Бјелетић, М.: *Исковрнуџи глаголи*, Београд (у штампи).
- Бјелетић/Влајић-Поповић 2003** Бјелетић, М. / Влајић-Поповић, Ј.: Имплицитна и експлицитна семантичка објашњења у етимолошком речнику (на примеру Етимолошког речника српског језика), *Зборник Мајнице српске за славистику* 63, Нови Сад, 29–43.
- Бјелетић/Влајић-Поповић/Лома 1997** Бјелетић, М./ Влајић-Поповић, Ј./ Лома, А.: Нивои етимолошке анализе и сегментација одреднице у Етимолошком речнику српскохрватског језика, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XL/1*, Нови Сад, 9–19.
- Варбот 1988** Варбот, Ж. Ж.: О семантике и етимологији звукоподражательных глаголов в праславянском языке, *X международный съезд славистов. Славянское языкознание*, Москва, 66–78.
- Влајић-Поповић 2000** Влајић-Поповић, Ј.: Идиоглотија или алоглотија: још једном о с.-х. *гумайи* „јести, ждерати“, *Јужнословенски филолог LVI/1–2*, Београд, 211–226.
- Влајић-Поповић 2002** Влајић-Поповић, Ј.: *Историјска семантика глагола ударања у српском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога 21, Београд.
- Влајић-Поповић/Петровић 2004** Влајић-Поповић, Ј. / Петровић, С.: Неки методолошки проблеми у изради прве свеске Етимолошког речника српског језика, *Живой и дело Павла Ивића*. Зборник радова са трећег, међународног, научног скупа одржаног 17–21. септембра 2001, Суботица — Нови Сад — Београд, 2004 [2005], 141–148.

- Влајић-Поповић 2006** Влајић-Поповић, Ј.: Да ли се иза псеудохунгаризма крије псл. **butarь/*buturь/*butyrь?*, *Etymologica brunensia* 3, Praha (у штампани)
- ЕРСЈ** *Етимолошки речник српског језика*, 1–, Београд 2003–.
- ЭСБМ** *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1–, Мінск 1978–.
- ЭССЯ** *Этимологический словарь славянских языков*, 1–, Москва 1974–.
- ЕСУМ** *Етимологічний словник української мови*, 1–, Київ 1982–.
- Намп 2004** Намп, Е. Р.: On Slavic etymological dictionaries, *Јужнословенски филолог* LX, Београд 2004, 7–9.
- Ивић 1997** Ивић, П.: Етимолошки пројекат САНУ, *Славистика* 1, Београд, 113–115.
- Janyšková 2006** Janyšková, I.: Етимолошки речник српског језика, Свеска 1: А, *Slavia* 75, Praha, (у штампани).
- Králík 2005** Králík, L': Етимолошки речник српског језика, Свеска 1: А, *Slavica Slovaca* 40/1, Bratislava, 85–86.
- Kurelac 1871** Kurelac, F.: Brojanica ili deset glagolskih zrnac. Prvo kolence. I. *Skisti*. II. *Bahnuti*. III. *Variti*. IV. *Zenuti*. V. *Vuhliti*. VI. *Ličiti*. VII. *Skrasiti*. VIII. *Stinuti*. IX. *Děti*, *Rad JA* XV, Zagreb, 87–165.
- Лома 2000** Лома, А.: Перинтеграција об- > б- као етимолошки проблем, *Јужнословенски филолог* LVI/1–2, Београд, 601–623.
- ОКДА** *Общекарпатский диалектологический атлас*, Гл. ур. Драгољуб Петровић, Том 7, Београд–Скопје 2003.
- Onions** *The Oxford dictionary of English etymology*, ed. by C. T. Onions, Oxford 1985.¹⁰
- ОС** Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ: *Огледна свеска*, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с. 15, Београд 1998, L+ 99.
- Пујић 2005** Пујић, С.: *Анача* из тамног вилајета. Уз прву свеску Етимолошког речника српског језика, *Јужнословенски филолог* LXI, Београд, 249–252.
- Sędzik 2004** Sędzik, W.: Етимолошки речник српског језика, Свеска 1: А, *Rocznik Slawistyczny* LIV, Kraków, 194–198.
- Sławski** Sławski, F.: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, 1–, Kraków 1952–.
- Sławski 1975** Sławski, F.: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [u:] SP 2, 13–60.
- SP** *Słownik prasłowiański*, 1–, Wrocław etc. 1974–.
- СРПГ** *Словарь русских народных говоров*, 1–, Москва–Санкт-Петербург (Ленинград), 1965–.
- SSN** *Slovník slovenských nářečí* 1, A–K, Bratislava 1994.

Топоров 1985

Топоров, В. И.: Хорв.-сербск. *bátriti*, словен. *bátriti* и под. в славянской перспективе, *Zbornik u čast Petru Skoku o stotoj obljetnici rođenja* (1881–1956), Zagreb, 497–504.

Summary

Jasna Vlajić-Popović

THE WORD-FAMILY OF S.-CR. *BATATI* / *BOTATI* / *BUTATI* “TO HIT, BEAT, PUSH, ETC.” – DERIVATION, SEMANTICS, ETYMOLOGY

The paper offers a thorough phonetic discussion, word-formation classification and semantic analysis of the word-family of S.-Cr. *batati* / *botati* / *butati* „to hit, beat, push, etc.“, including the available references to their Slavic counterparts and PSl. prototypes which altogether corroborate the hitherto rarely expressed opinion that they are onomatopoeic by origin, and subsequently „normalized“ to various extents, which is obvious from the semantic span of their postverbals: while the primary ones mostly feature meanings of *verba instrumenti* or *verba acti* (further developing into *verba resultativa*), their secondary derivatives include terms for a wide range of specific, concrete realia (sorted in pgfs. 5.2. through 5.2.5.1.). Since the entire study is aimed at facilitating the lexicographic treatment of this vast and complicated word-family in the Serbian etymological dictionary (ERSJ), some practical repercussions of such an analysis are illustrated by homonymous nouns *bat¹/bat²*, *bot¹/bot²/bot³* and *but¹/but²* viewed not only per se, but also as departure points for further derivation.